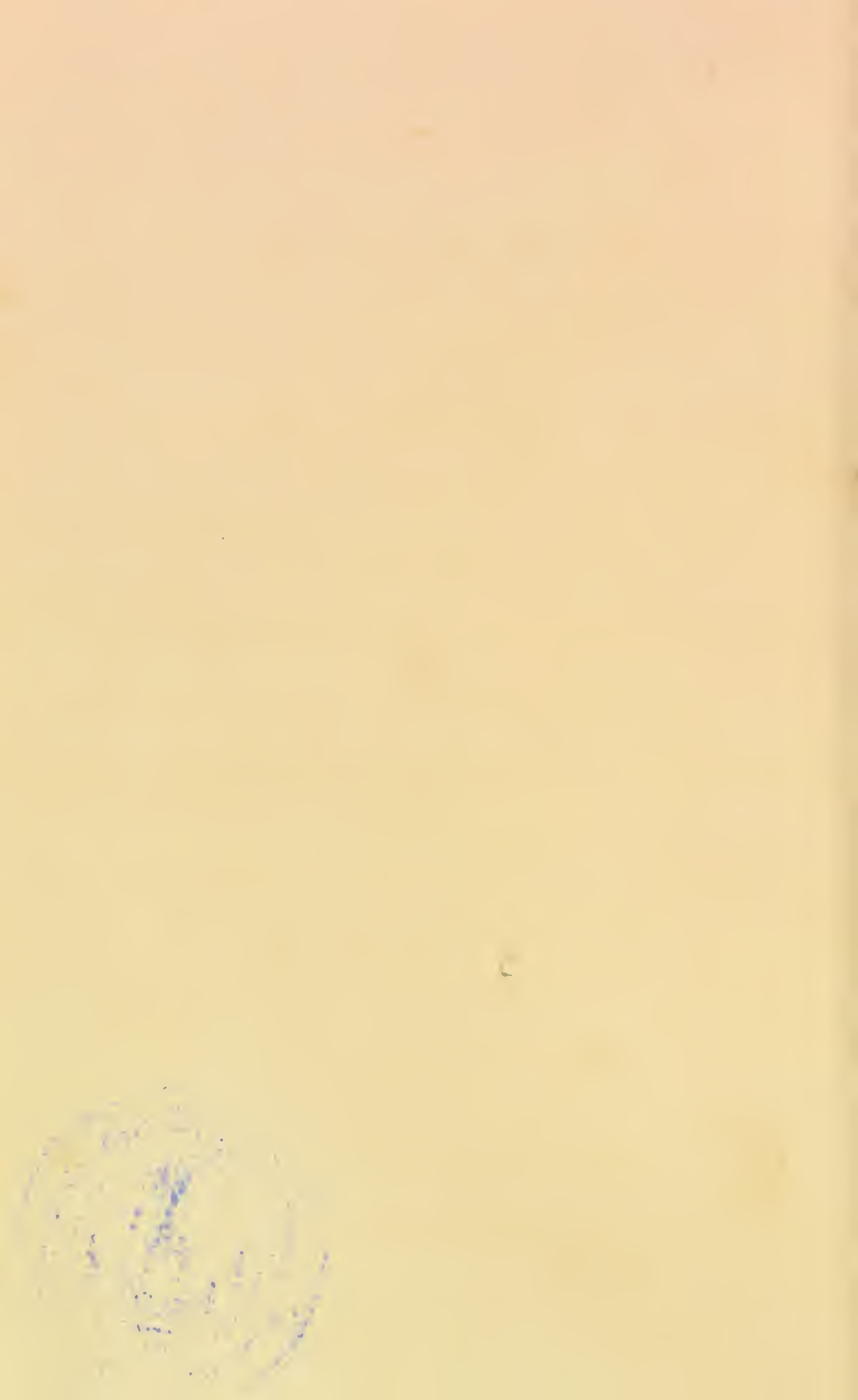
คำรำพัน
บัณฑิตในพระพุทธศาสนา
ปัญญาอบรมสมาธิ
พระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน

ธรรมอภินันทนาการ
อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ
นางทองคำ สังขวิจิตร
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
วันจันทร์ที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

บัณฑิตในพระพุทธศาสนา

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช วัดมกุฏกษัตริยาราม

คำรำพัน

พระธรรมธัชมุนี เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส

(นิพนธ์สมัยเป็นพระราชกวี)

ปัญญาอบรมสมาธิ

พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน เจ้าอาวาสวัดป่าบ้านตาด

จังหวัดอุดรธานี

แนวความคิด พระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน

สังขวิจิตร

อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางทองคำ สังขวิจิตร

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันจันทร์ที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๑๐

คำนำและไว้อาลัย

ในยามที่บ้านเมืองกำลังเร่งพัฒนาสู่อารยะเช่นทุกวันนี้ ธุรกิจและการแข่งขันกำลังมีอิทธิพลเหนือจิตใจ คุณธรรมจึงนับว่าเป็นสิ่งจำเป็น แม้หนังสือเล่มนี้จะมีขนาดไม่น่าสนใจนัก แต่ "บัณฑิตในพระพุทธศาสนา" น่าจะเป็นน้ำทิพย์ ชะโลมใจให้ ชุ่ม ชื่นต่อการเป็น บัณฑิต แห่งศาสนาที่เลื่อมใส และนับถือ เป็นมรดก ตกทอดมา แต่บรรพบุรุษ นับว่าเป็นสิ่งที่ไม่ยาก ทุกคนเป็นได้ ถ้าลงมือปฏิบัติเสียแต่บัดนี้ ทั้งน่าจะมีผลให้สังคมดียิ่งขึ้น อ่านแล้วชวนให้ปฏิบัติ เพราะ เป็น พระ นิพนธ์ ของ สมเด็จ พระ อริยะวงศาคตญาณ พระสังฆราชองค์ปัจจุบันแห่งสำนักวัดมกุฏกษัตริยารามและ "ปัญญาอบรมสมาธิ" โดยท่านอาจารย์มหาบัวญาณสมฺปนฺโน สำนักวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี ผู้เป็นเอตะทัคคะเจนจัดทางสมาธิวิปัสนากรรมฐาน เป็นผู้ได้รับการเคารพบูชาในฐานะพระภิกษุผู้เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติ ทั้งได้รับความเชื่อถือศรัทธา จากนักวิทยาศาสตร์ทั้งชาวไทยและ

ชาวต่างประเทศ นิพนธ์นี้จะช่วยมิให้ธรรมะเป็นเรื่อง "พูดง่ายแต่ทำยาก" แต่ "พูดง่ายทำก็ง่าย" ทั้งยังแก้ปัญหาแก่ท่านที่มีภารกิจ มากจนสุด สามารถจะ หาความสุข ในการทำจิตให้สงบได้ ส่วน "พระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน" เป็นความคิดเห็นของข้าพเจ้าโดยเฉพาะที่จักก่อให้เกิด แนวความคิดทั้งในปัจจุบัน และ อนาคต ในศาสนาที่เราบูชาและเทอดทูน และคล้ายมีอะไรมาดลใจ ขณะที่หนังสือนี้ใกล้จะเข้าเล่ม คณะเจ้าภาพก็พบนิพนธ์เรื่อง "คำรำพัน" ของพระเดชพระคุณ เจ้าคุณพระธรรมธัชชมุนี เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทร์ เห็นว่าเหมาะแก่กาลโอกาสเป็นอย่างยิ่ง ที่จะนำลงเป็นธรรมบรรณาการเพราะเป็นที่ประทับใจยิ่งนัก แต่ก็ต้องขออภัยท่านผู้อ่านที่เคารพ ที่ทำให้ต้องยุ่งยากไปบ้างในการเข้าหน้า ถึงเช่นนั้นเมื่อเทียบอรรถรสที่จะได้ที่เสียก็ดูจะเล็กน้อยเต็มที

ธรรมบรรณา การ เล่มนี้ อภินันทนา การ แด่ ท่าน ผู้มีเกียรติที่ได้สละเวลาอันมีค่าและเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นต่อการที่ให้เกียรติมาในพิธีฌาปนกิจศพ นางทองคำ สังขวิจิตร ผู้มีอุปการคุณแก่ข้าพเจ้าผู้เป็นกำพร้าเสมอมารดา ท่านได้

แสดง "วีรกรรม" นำครอบครัวของเราผ่านรสุมอย่างหนัก มาตลอดชีวิตของท่าน ยังจำได้เมื่อมาได้กับคุณพ่อ ๔๐ ปี ก่อนโน้น คุณพ่อนำความรู้จากวิชาทหารมาหากินทางก่อสร้าง เพราะถูกปลดเป็นนายทหารกองหนุนไม่มีทั้งเบี้ยหวัด และเบี้ยบำนาญ เพราะเหตุแห่ง ร.ศ. ๑๓๐ ซ้ำภายหลังป่วยแทบจะทุพลภาพ ครอบครัวเราจึงไม่เพียง "ผัวหาบเมียกระเดียด" แต่ท่านรับหน้าที่ทั้งหาบและทั้งกระเดียดด้วยความสามารถและทรหด เพื่อครอบครัวเราทั้ง ๔ ชีวิต ทั้งยังส่งเสียให้การอบรมเล่าเรียนแก่ลูกของท่านจนมีอาชีพดีๆ กันทุกคน บางคนถึงขั้นปริญญา แทบทุกคนได้ไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ

ผลจากความดีของท่าน คุณแม่ ทองคำ สังขวิจิตร ย่อมส่งให้ท่านสู่สุคตินับแต่วินาทีแรก ที่ท่าน จากพวกเราไป ร่างกายที่เหลืออยู่ก็ได้ รับการฌาปนกิจ อย่าง สมเกียรติในบ่ายวันนี้ คงเหลือแต่เกียรติคุณอันเป็นคุณงามความดีที่จะจารึกอยู่ โดยเฉพาะแก่บรรดาลูกหลานผู้สืบสายโลหิตที่จักภาคภูมิใจในวีรกรรมและคุณธรรม ทั้งจดจำเยี่ยงอย่างไว้ดำเนินรอยตามในฐานะ เป็นบรรพบุรุษ ที่มีเลือดนักต่อสู้และอุตสาหกร

ข้าพเจ้าในนามของบรรดาคณะเจ้าภาพขอขอบพระคุณท่านผู้มีเกียรติที่เคารพรักตลอดจนญาติ และมิตรตายสหาย-รักไว้ในโอกาสนี้ หากธรรมบรรณาการทั้ง ๔ เรื่องนี้จะให้ความสว่างก่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตบ้างแม้แต่น้อย ก็ขอได้โปรดกรุณาอุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่ทองคำ สังขวิจิตร และขอน้อมจิตกราบขอบพระทัย และขอบพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ท่านเจ้าคุณธรรมธัชมุนี เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทร์ และท่านอาจารย์มหาบัว ฯ ในความกรุณาที่ได้รับเป็นกรณีย์พิเศษ ไว้ ณ ที่นี้ และในโอกาสนี้

อีกทั้งขอประทานอภัยต่อท่านที่ให้เกียรติมาในงานนี้ ในข้อบกพร่องที่พึงมี อาทิการต้อนรับจากคณะเจ้าภาพที่อาจไม่ทั่วถึง

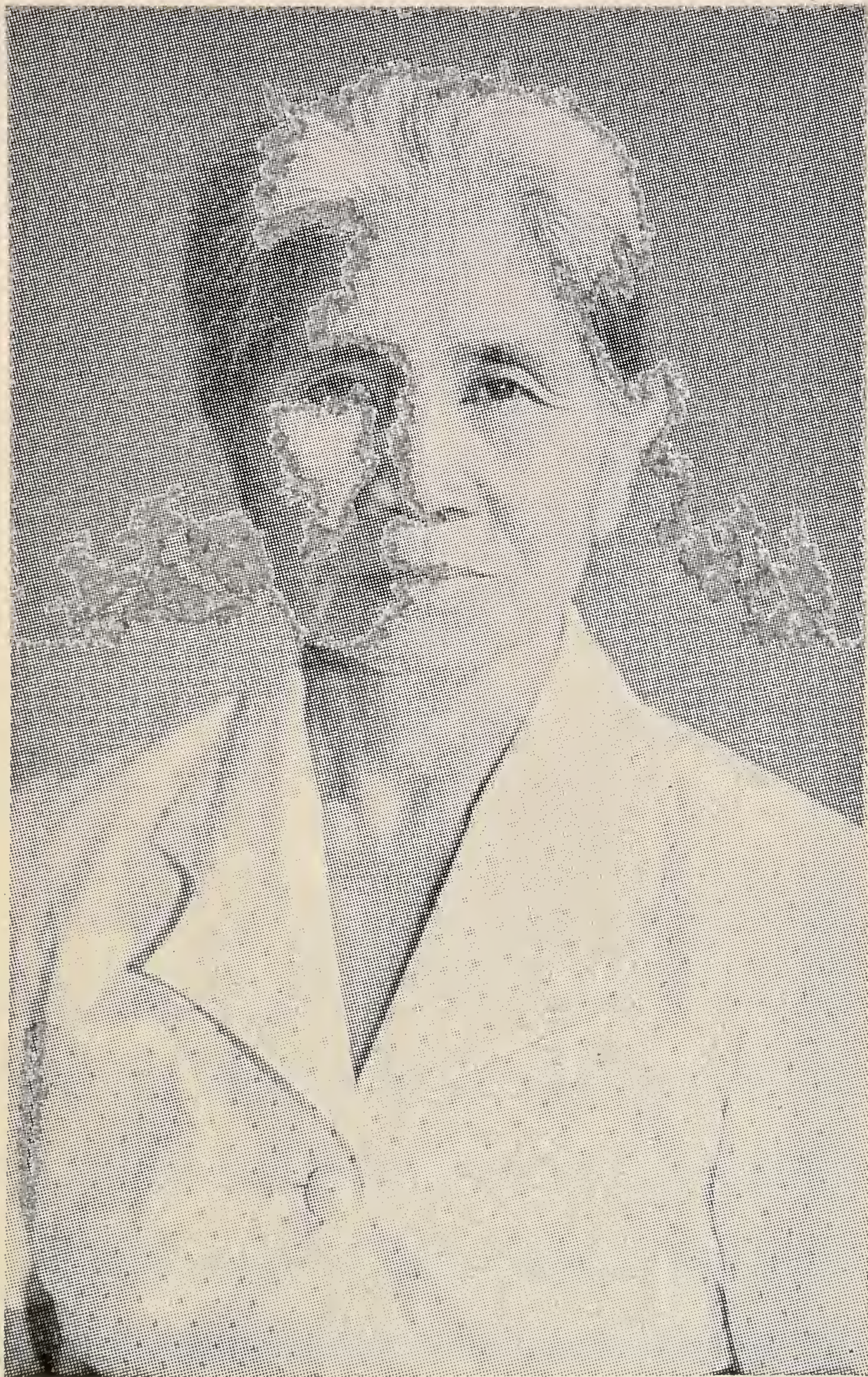
ขอขอบพระคุณ

นาวาอากาศเอก มานะ สังขวิจิตร รป.ม., วทอ.

กรมอากาศโยธิน

กองทัพอากาศ

๓๐ ตุลาคม ๒๕๑๐

นางทองคำ สังขวิจิตร

ชาตะ : ๓๑ มีนาคม ๒๔๔๒

มรณะ : ๖ มกราคม ๒๕๑๐

ชีวประวัติ

นางทองคำ สังขวิจิตร เป็นบุตรีคนสุดท้องของขุนศรีชาญนคร และนางพร้อม ศรีชาญนคร เกิดเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุน ที่ตำบลโคกปีบ อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี มีพี่ชายร่วมมารดา ๑ คน คือ นายศรีพา ศรีชาญนคร

เมื่อเยาว์วัยได้ไปอยู่กับหม่อมรอด ผู้ป้าซึ่งเป็นหม่อมของ**เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์** ด้วยความเป็นเด็กที่มีแวว ท่านเจ้าพระยาจึงได้ให้อุปการะเช่นบุตร ได้จ้างครูมาสอนที่จวนของท่าน ณ จังหวัดปราจีนบุรีเช่นเดียวกับกุลธิดาทั้งหลายในยุคนั้น ได้รับการฝึกอบรมขนบธรรมเนียมประเพณีไทยตามแบบฉบับของกุลสตรี ตลอดจนการบ้านการเรือน โดยเฉพาะนางทองคำ สังขวิจิตร ได้รับการฝึกอบรมในด้านการปรุงอาหารคาวหวาน ทั้งไทยจีนและฝรั่ง แม้แต่อาหารของอิสลาม จนภายหลังสามารถใช้ความรู้นี้เป็นอาชีพได้เป็นอย่างดี

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้สมรสกับ **ร้อยเอก แม้น สังขวิจิตร** มีบุตรธิดาด้วยกัน ๖ คน คือ

๑. **นายมานพ สังขวิจิตร** (ถึงแก่กรรม)

๒. **จ่าสิบเอกมานัส สังขวิจิตร** สมรสกับ*จ่าอากาศเอกหญิงประภาพรรณ แตงศิริ* สำเร็จการศึกษาหลักสูตรช่างยานยนต์จากรัฐฮาไวอิ ปัจจุบันรับราชการกรมสรรพาวุธทหารบก

๓. **นายมานิตย์ สังขวิจิตร** สมรสกับ *น.ส. พวงพยอม สนิท* สำเร็จหลักสูตรส่งกำลังจากรัฐแมรี่-แลนด์ และหลักสูตรช่างอาวุธจากโอกินาวา เป็นจ่าสิบเอกกองหนุนมีเบี้ยหวัด ปัจจุบันเป็นล่ามอยู่กับองค์การยูซ่อม

๔. **ร้อยโทมานู สังขวิจิตร** วิทยาศาสตร์บัณฑิตของกองทัพบก จู่โจม (ทบ. ไทย) พลร่ม (ทบ. เกาหลีใต้) รร. ผู้บังคับหมวดยานเกราะ รัฐเคนตั๊กกี้ (ทบ. สหรัฐอเมริกา) ปัจจุบันรองผู้บังคับกองร้อยรถถังที่ ๕ ศูนย์การทหารม้าสระบุรี

๕. **นางมาลินี ผโลประการ** อักษรศาสตร์บัณฑิต หัวหน้าแผนกหลักสูตรและแบบเรียน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ แต่งงานกับ *นายสมเกียรติ ผโลประการ* วิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) และปริญญาโทวิศวกรรมไฟฟ้า สหรัฐอเมริกา ขณะนี้สังกัดพลังงานแห่งชาติ

๖. **น.ส. มารศรี สังขวิจิตร** ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เจ้าของห้องเสื้อ "มารศรี" พระโขนง พระนคร

นอกจากนี้ยังมีบุตรกำพร้าโทนติดสามีที่อยู่ในอุปการะร่วมทุกข์ยากมาโดยตลอดคือ **นาวาอากาศเอก (พิเศษ) มานะ สังขวิจิตร** มหาบัณฑิตทางรัฐประศาสนศาสตร์ และวุฒิบัตรวิทยาลัยการทัพอากาศ แต่งงานกับ *น.ส. ขิมรัตน์ กุญชร ณ อยุธยา* ขณะนี้รับราชการเป็น รองผู้บัญชาการกรมอากาศโยธิน กองทัพอากาศ

ทั้งยังได้ให้อุปการะบุตรบุญธรรมอีก ๒ คน คือ นายยวงศักดิ์ ภูพานทอง และ นางยวงศรี น้อยวัฒน์

ชีวิตนางทองคำ สังขวิจิตร แม้จะราบเรียบแต่ไม่สู้จะราบรื่นนัก นับแต่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร ผู้ซึ่งนางทองคำฯ นับถือประดุจบิดาบังเกิดเกล้าได้ถึงแก่อสัญกรรม ก็ได้ไปอยู่ในอุปการะของ **หม่อมเชื่อม กฤดากร** และได้ออกดำเนินกิจการค้าต่อสู้กับชีวิตด้วยตนเองในมรดกที่ได้รับจากท่านเจ้า-พระยาฯ เพราะมีความเชื่อมั่นในความรู้ที่ร่ำเรียนมาพอจะยึดเป็นอาชีพได้ในด้านการอาหาร

ตลอดชีวิตสมรสกับ ร้อยเอก แม้น สังขวิจิตร ได้อยู่กินด้วยกันด้วยความเรียบร้อยจนกระทั่งตายจากไป

แต่ความไม่ราบรื่นได้เกิดขึ้นเมื่อ ร้อยเอก แม้น สังขวิจิตร อดีตผู้บังคับกองร้อยทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งขณะนั้นมียศเป็นร้อยโท และเป็นนายทหารกองหนุนที่ไร้ทั้งเบี้ยหวัดและเบี้ยบำนาญ ยึดสถาปนิกเป็นอาชีพ งานชิ้นสุดท้ายก็คือการก่อสร้างบางส่วนของพระราชวังไกลกังวล หัวหิน ได้ล้มเจ็บลงด้วยโรคอันเรื้อรัง ทุนรอนทรัพย์สมบัติที่ทำมาหาได้สะสมไว้ค่อยๆร่อยหรอ จากความมีอันจะกินก็ค่อย ๆ กลายเป็นพอมีพอกิน และในที่สุดก็ถึงวาระแห่งความไม่มีจะกิน เมื่อร้อยเอก แม้น ฯ ออกจากโรงพยาบาล กระทรวงกลาโหมก็รับเข้าประจำการทั้งที่

อายุ ๕๐ กว่า และมีนัยน์ตาที่ใช้ได้เพียงข้างเดียว ทั้งได้ถูกส่งออก ปฏิบัติราชการสนาม ต่างจังหวัด ตลอดระยะ เวลาของสงครามคราวที่แล้ว อยู่ทางนี้ นางทองคำ สังขวิจิตร ได้พยายามวิ่งเต้นรวบรวมทุนรอนจนเปิดร้าน "ศรีสหโภชน์" ขายอาหารซ้ำที่ตลาดสามย่าน เมื่อสงครามรุนแรงยิ่งขึ้น สามย่านกลายเป็นเป้าหมาย นางทองคำ ฯ จึงพาลูก ๆ อพยพหาที่ที่ปลอดภัย รักษาชีวิตไว้ก่อน ได้ขึ้นไปถึง ลำปาง โดยหวังให้ลูก ๆ ที่ยังไร้เดียงสา รอดจากมฤตยูของสงครามทั้ง ๆ ที่ไม่รู้จักใครที่นั่นเลย หลังสงคราม (พ.ศ. ๒๔๘๘) จึงได้หายจากเร่ร่อน เมื่อสามี ได้รับมอบ ให้เป็นผู้จัดการ โรงเรียนสรรพาวุธบำรุง ในกรมสรรพาวุธทหารบก บางซื่อ ถึงเช่นนั้นภาระยังไม่หมดเมื่อลูก ๆ กำลังศึกษาอยู่ นางทองคำ สังขวิจิตร จึงได้ทำการค้าเล็ก ๆน้อยๆ พันผ่าต่อสู้ เพื่อหากำไรเก็บเล็กผสมน้อยส่งบุตรคนที่ ๔ คนที่ ๕ และคนที่ ๖ เล่าเรียนจนสำเร็จวิชาชีพอันสูงเกียรติ ซึ่งนางทองคำ ฯ ได้เฝ้าใฝ่ฝันมาตลอดเวลาที่จะได้เห็นลูกทุกคนได้ศึกษาจนถึงขั้นนั้น แม้จะสม ปรารถนา เพียงบางส่วน ก็เป็นที่ภูมิใจ และชื่นใจแก่นางทองคำยิ่งนัก

สิ่งที่นางทองคำ สังขวิจิตร ยึดมั่นเป็นมิ่งขวัญประจำใจมาตลอดเวลาก็คือธรรมะ ของสมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ท่านเชื่อในกฎของกรรมที่ว่า เมื่อทำดีแล้วย่อมได้ดีเสมอ แม้ชีวิตของนางทองคำ สังขวิจิตร จำต้องโคจรเข้าสู่มมอับหลายครั้ง แต่ทุกครั้งท่านผู้นี้ไม่เคยเข้าตาจน ทุกครั้งท่านตีนถีบปากกัด ทำทุกอย่างที่ไม่ผิดกฎหมายอบายมุขและศีลธรรม แม้จะเป็นแม่ค้าหาบขนมเร่ขายท่านก็ทำ ขอแต่ให้ได้เงินมายังชีพและเป็นค่าเล่าเรียนของบรรดาลูก ๆ

ตรงกันข้ามตลอดชีวิตของท่าน นางทองคำ สังขวิจิตร ไม่เว้นที่จะทำบุญ แม้ในยามยากไร้ แม้ข้าวสารอันเป็นสิ่งจำเป็นมีค่าที่สุดของทุก ๆ ชีวิตในครอบครัวของท่าน แต่นางทองคำ สังขวิจิตร จะหุงเผื่อเพื่อตักบาตรพระเป็นกิจวัตรและนิจศีล

ในบั้นปลายชีวิตนางทองคำ สังขวิจิตร สนใจในการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน เพราะเป็นทางเดียวที่ทำให้ท่านได้รับความสงบสุขอย่างแท้จริง นางทองคำฯ ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามกำลังอยู่ตลอดเวลา ความมีบุตรมากหาได้ทำให้ท่านเบื่อหน่ายไม่ นางทองคำ สังขวิจิตร เป็นนักสงเคราะห์สังคมโดยธรรมชาติ ยินดีให้อุปการะแก่เด็กที่ยากไร้และขัดสน ตลอดจนเด็กที่ต้องการที่พึ่งตลอดมา แม้จะอยู่ในภาวะยากจนเข็ญใจเพียงใดก็ตาม ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าการดำรงชีวิตของ นางทองคำ สังขวิจิตร นั้นราบเรียบ

แต่ไม่สู้จะราบรื่นนัก ถึงเช่นนั้น นางทองคำฯ ก็ได้ปรารภอยู่เสมอว่า ชีวิตของท่านนั้นได้พบแต่ผู้มีใจบุญใจกุศลช่วยเหลือให้อุปการะและบุคคลที่นางทองคำ สังขวิจิตร พูดถึงอยู่เสมออย่างน้อยก็มีอยู่ ๒ ท่านคือ **หม่อมแผ้ว สนิทวงศ์เสนี** และ **คุณหญิงอารี สุตันตานนท์**

วาระสุดท้ายของ นางทองคำ สังขวิจิตร ได้มาถึงเมื่อ ๖ มกราคม ๒๕๑๐ ด้วยโรคมะเร็งในช่องท้อง ณ ศิริราชพยาบาล ตายจากไปด้วยอาการอันสงบต่อหน้าสามีและบุตรทุก ๆ คน เว้นบุตรชายคนเล็กที่กำลังทำหน้าที่ลูกผู้ชายให้กับประเทศชาติอยู่ในสมรภูมิเกาหลี

นางทองคำ สังขวิจิตร *เป็นเยี่ยงอย่างของหญิงไทยที่ดีอีกคนหนึ่ง นอกจากจะเป็นคู่ชีวิต จงรักภักดีซื่อสัตย์เป็นอย่างยิ่งต่อสามีแล้ว อย่างน้อย ๆ ก็ยังเป็นผู้มีส่วนได้ผลิตและปั้นอนาคตของชาติไทยด้วยความเสียสละอุตสาหะวิริยะจนสามารถได้พลเมืองดีให้ชาติถึง ๕ คน ทั้งนี้มิได้นับบุตรเลี้ยงที่อุปการะมา ๑ คน และบุตรบุญธรรมอีก ๒ คน ตลอดจนเยาวชนชายหญิงอื่นๆ ในอุปถัมภ์อีกหลายคน ขอให้วิญญาณของนางทองคำ สังขวิจิตร สู่สุคติและจนกว่าจะได้พบกันอีก*

รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ

พฤษภกาสร อีกกุญชรอันปลดปลง
โคตรเพชรเสน่งคง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา

(จาก กฤษณาสอนน้อง)

สารบัญ

พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร ปุพพาจริยา วุจฺจเร
อาหุเนยฺยาจ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกา

ปิตุมาตุมากด้วย อุปการ บุตรแล
ควรที่บุตร จัก-บู ชิตล้น
ท่านเรียกบุพพาจารย์ แห่งบุตร
เพราะฝึกสอนตั้งต้น แต่ปฐม

อนึ่งท่านประกอบด้วย พรหมวิหาร
ในบุตรประดุจพรหม ประพฤติไซร้
บัณฑิตจึงขนาน นามว่า "พรหม" นา
เพราะจิตท่านตั้งได้ ดั่งพรหม ฯ

(พระยาอุปกิตศิลปสาร)

ร่มโพธิ์ทองของลูก

คิดถึงคุณแม่ขึ้นมาเมื่อใด ลูกก็อดที่จะเศร้าเสียใจและเสียดายมิได้ และทำให้บางครั้งรู้สึกเหมือนคุณแม่ยังมีชีวิตอยู่ ปกติคุณแม่เป็นคนแข็งแรงและขยันอดทน ไม่เคยปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยไร้ประโยชน์เลย มักจะหางานทำอยู่เสมอ และด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ทุกคนรู้สึกว่า อายุ ๖๗ ปีของคุณแม่ ไม่ได้ทำให้ดูแก่เหมือนผู้ที่อยู่ในวัยเดียวกัน เมื่อคุณแม่ต้องมาจากไปโดยไม่คาดฝัน และยังไม่ถึงเวลาอันสมควรเช่นนี้ จึงยังความเศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้งมาสู่ลูก ๆ ทุกคน

คุณแม่บำเพ็ญตนเป็นภรรยาที่ดีเลิศ และเป็นแม่ที่ประเสริฐยิ่ง ความเข้มแข็งอดทนมิได้ย่อท้อต่อความยากลำบากซึ่งบางครั้งก็ต้องประสบมรสุมตามวิถีชีวิต และคุณแม่ก็สามารถฟันฝ่ามาได้โดยตลอด คุณแม่จึงเปรียบเสมือนเป็นหลักใหญ่อีกหลักหนึ่งในครอบครัวของเรา แม้คุณพ่อก็ยังปรารภเสมอว่า "สิ้นแม่เสียคนหนึ่ง อะไรๆ ก็ดูเสื่อมลง" คุณแม่รักและห่วงใยลูก ๆ มาก พยายามทุกวิถีทางที่จะส่งเสริมให้ลูก ๆ ได้เรียนให้สูงที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยไม่เลือกว่าจะเป็นลูกหญิงหรือชาย สำหรับลูกผู้หญิงคุณแม่มักพูดเสมอว่า อยากให้เรียนมาก ๆ จะได้มีวิชาความรู้ติดตัวไว้หากินเมื่อถึงคราวอับจน ไม่ต้องมาลำบากเหมือนแม่ ในเรื่องการศึกษานี้ ไม่เฉพาะแต่ลูก ๆ เท่านั้นที่คุณแม่ส่งเสริม แม้พระภิกษุสามเณร คุณแม่ก็บริจาคเงินซื้อหนังสือธรรมะถวายบ้าง บริจาคเงินสร้างพระไตรปิฎกบ้างมิได้ขาด คุณแม่เป็นผู้มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติ หากใครได้รับความเดือดร้อนมาขอความช่วยเหลือ ถ้าช่วยได้ก็จะช่วยทันที นอกจากนั้นยังฝักใฝ่ในพระพุทธศาสนาอย่างมาก ใครมาบอกบุญ คุณแม่จะไม่ปฏิเสธเลย มีมากมีน้อยก็ทำไปตามแต่

ศรัทธา ในระยะหลัง ๆ คุณแม่มีความสนใจในเรื่องวิปัสสนากรรมฐานมาก และพยายามศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา

ตามปกติคุณแม่มักเป็นโรคลมเป็นประจำ ซึ่งก็ไม่มีอาการร้ายแรงอะไร ในระยะหลังประมาณต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๙ คุณแม่ก็เริ่มป่วยกระเสาะกระแสะ เมื่อไปตรวจร่างกาย แพทย์ก็บอกว่าเป็นโรคหัวใจ จึงรักษากันแต่โรคหัวใจ และไม่มีใครคิดระแวงเลยว่าจะมีโรคอื่นแทรกอีก ต่อมาประมาณกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ คุณแม่ก็มีอาการมากขึ้น มักเหนื่อยอ่อน ไม่ค่อยมีแรง รับประทานอาหารไม่ค่อยได้ นอกจากอาหารบางอย่าง ที่ชอบ มาก จริง ๆ แต่ก็รับประทานได้ไม่มากนักจึงทำให้น้ำหนักลดลง บังเอิญคุณหญิงอารีสุตันตานนท์ มาเยี่ยมและเห็นอาการผิดสังเกต จึงนำส่งโรงพยาบาลวชิระ ผลการตรวจปรากฏว่าหมอสงสัยจะเป็นมะเร็งที่ตับ ลูกๆจึงเห็นว่าโรคมะเร็งนี้ควรจะได้รับการรักษาจากแพทย์ที่เชี่ยวชาญในโรคนี้จริง ๆ จึงได้ย้ายไป รับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราช โดยมีศาสตราจารย์นายแพทย์วีกิจ วีรานุวัต เป็นแพทย์ประจำ คุณหมอวีกิจและแพทย์อื่น ๆ ก็ได้เอาใจใส่ และ รักษา พยาบาลจน สุดความ สามารถ แต่ก็เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า โรคมะเร็งที่ตับนี้ ไม่มีรายใด

ที่เป็นแล้วจะหายรอดได้ ดังนั้นในวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๑๐ เวลา ๑๕.๑๕ น. คุณแม่ก็จากลูก ๆ ไปโดยอาการสงบ แม้คุณหมอจะได้บอกล่วงหน้าว่าคุณแม่จะอยู่กับพวกเราได้อีกเพียง ๒-๓ เดือน ซึ่งในครั้งแรก เราก็พยายามคิดว่าเป็นธรรมดาที่เกิดแล้วก็ต้องมีตาย แต่เมื่อถึงวาระนั้นเข้าจริงพวกลูก ๆ ก็ไม่สามารถอดกลั้นความเศร้าโศกเสียใจได้เลย

ขอกุศลผลบุญที่คุณแม่ได้ประกอบไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่และผลบุญที่ลูก ๆ ได้ร่วมกันทำเพื่ออุทิศให้คุณแม่ จงได้ส่งให้คุณแม่ประสบความสุขในสัมปรายภพ และขอขอบพระคุณศาสตราจารย์นายแพทย์วิกิจ วีรานุวัต ตลอดจนแพทย์และพยาบาลทุกท่าน ที่ได้เอาใจใส่รักษาพยาบาลคุณแม่เป็นอย่างดีไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

จากลูก ๆ ของคุณแม่

คำรำพัน

นิพนธ์ของ

พระธรรมธัชมุนี (ชินทตฺโต)

เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส

(นิพนธ์สมัย เมื่อดำรงค์สมณศักดิ์ พระราชกวีในโอกาส ที่จัดฌาปนกิจโยม
บังเกิดเกล้าของท่าน ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อ ๑๒ ปีมาแล้ว)

คำนำของคำรำพัน

นาวาอากาศเอก (พิเศษ) มานะ สังขวิจิตร มหาบัณฑิตทางรัฐประศาสนศาสตร์ และวุฒิบัตรวิทยาลัยการทัพอากาศ รองผู้บัญชาการกรมอากาศโยธินพร้อมด้วย ร้อยโทมานู สังขวิจิตร บัณฑิตทางวิทยาศาสตร์ของกองทัพบก และประกาศนียบัตรจาก รร. นายทหารยานเกราะ หลักสูตรนายร้อยรัฐเคนตั๊กกี้ สหรัฐอเมริกา รองผู้บังคับกองร้อยรถถังที่ ๕ ศูนย์การทหารม้า สระบุรี ร่วมกับ ร้อยเอก แม้น สังขวิจิตร ผู้บิดา และบรรดาพี่น้องอันมี มานัศ มานิต มาลินี และมารศรี จะประกอบพิธีฌาปนกิจศพ นางทองคำ สังขวิจิตร ในการนี้ได้ขออนุญาตจัดพิมพ์ "คำรำพัน" เพื่อเป็นธรรมบรรณาการ

"คำรำพัน" นี้ ข้าพเจ้าเขียนขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แจกในงานฌาปนกิจโยมทั้งสองผู้บังเกิดเกล้าของข้าพเจ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ คณะเจ้าภาพนี้กล่าวว่า เมื่อได้อ่านแล้วรู้สึกประทับใจ เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสต่อคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเรื่องพรหมวิหารของบิดามารดา และการกตัญญูกตเวที ต่อผู้บุพการีของบุตร ทั้งกล่าวว่าเป็นหนังสือที่สะท้อนภาพของชีวิตในความเป็นอยู่ของครอบครัวไทยที่บิดามารดามีความรักต่อบุตรสุดที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบปาน ทั้งเป็นผู้ให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ก่อให้บรรดาบุตรได้ตระหนักถึงหน้าที่ ที่จะพึงตอบแทน มีกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาผู้บังเกิดเกล้าของตนเหนือสิ่งใดๆ

ทั้งสิ้น คณะเจ้าภาพปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นได้อ่าน "คำรำพัน" นี้ ด้วยคิดว่าคงเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านบ้าง จึงขออนุญาตพิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางทองคำ สังขวิจิตร ผู้ล่วงลับไปแล้ว ข้าพเจ้าเห็นน้ำใจอันดีงามของคณะเจ้าภาพ จึงอนุญาตให้พิมพ์ได้

"คำรำพัน" นี้ ข้าพเจ้าเขียนอยู่พักหนึ่งตามที่เห็นติดตา ตามที่ฟังติดหู ตามที่จำติดใจ แต่ยังไม่หมดสิ้น จะรำพันให้สุดสิ้นก็สุดที่จะรำพัน

บุญกุศลใด ๆ ที่ข้าพเจ้าปฏิบัติอยู่ด้วยกาย วาจา ใจ ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนบุญกุศลนั้น ๆ แก่นางทองคำ สังขวิจิตร ขอให้ นางทองคำ สังขวิจิตร ผู้เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด–แก่–เจ็บ–ตาย–ด้วยกัน จงได้รับส่วนบุญกุศลที่ข้าพเจ้าอุทิศให้นี้ ขอให้อำนาจบุญกุศลนี้จงประสิทธิ์อิฐวิบากมนุญผลผาสุกโสมนัสสวัสดีสถาพรแก่ นางทองคำ สังขวิจิตร นั้นเป็นนิจกาล เถอด สาธุ.

นแด่

พระธรรมธัชมุนี

วัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๐

คำรำพัน

เสียงว่าพ่อ เสียงว่าแม่ *เป็นเสียงพร้อมด้วยเมตตากรุณาปรานี เป็นเสียงดับทุกข์ดับร้อน เป็นเสียงอบอุ่นใจให้เกิดกำลัง เป็นเสียงสิริมงคล เป็นเสียงเพราะพริ้งจับใจ เสียงดีดสีตีเป่าใด ๆ ฤๅจะเพราะจับใจ อย่างกับเสียงพ่อเสียงแม่ พ่อแม่ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจ บำบัดทุกข์บำรุงสุขของลูก ใจพ่อแม่จดจ่ออยู่ตรงลูกทุกเวลา ลูกเป็นภาระหนักอย่างที่สุดของพ่อแม่ ลูกควรผ่อนภาระของพ่อแม่ให้เบาอกเบาใจ พ่อแม่จะชื่นใจ เป็นบุญของลูก ระหว่างพ่อแม่กับลูกทั่วไป ต้องมีความรู้สึกซึ้งในใจเป็นพิเศษอยู่บ้าง*

สำหรับข้าพเจ้า เกิดความรู้สึกซึ้งในใจเป็นพิเศษครั้งแรกเมื่อเล็กมากเพียงตั้งไข่วันหนึ่ง ยืนเกาะข้างเปลอยู่ในเปล แม่ไกวเปลเบา ๆ พลางกล่อมไปด้วย ได้ยินเสียงกล่อมตอนหนึ่งว่า "เดียว....เอย" ว่ากระไรไม่รู้แต่รู้สึกสำราญใจเป็นอย่างยิ่ง ๕๐ ปีกว่านานแล้ว เสียง "เดียว....เอย" และหน้าตากับมือแม่ที่ไกวเปลอยู่ไหว ๆ ล่วงลับดับไปแล้วตามธรรมดาของสังขาร แต่จนทุกวันนี้ เสียง "เดียว...เอย" ยังวังเวงอยู่ในแก้วหู หน้าตาและมือแม่ที่ไกวเปลอยู่ไหว ๆ ยังติดตาอยู่ เสียง "เดียว...เอย" เป็นเสียงของพระพรหมผู้มีใจเมตตาในลูก พระพุทธเจ้าตรัสว่า **พ่อแม่เป็นพระพรหมของลูก เพราะท่านประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา** อีกครั้งหนึ่งอายุขนาดนั้นพวกผู้หญิงชอบอุ้มข้าพเจ้าเล่น แม่เล่าเมื่อข้าพเจ้าบวชเป็นสามเณรแล้วว่า เด็กอุ้มเณรยืนบนสะพานท่าน้ำฉันทำงานอยู่คอยชะเง้อมองอยู่ เหลียวไปดูอีกทีไม่เห็นเณร นั่งนั่นยืนเลิกลั่ก ฉันใจหายวาบนึกแน่ว่าตกน้ำแล้ววิ่งไปโดดลงควานได้ ในท้องคลองใต้สะพาน ข้าพเจ้าจำได้ว่าผู้หญิงคนอุ้มนั้นโตแล้วสวมเสื้อแขนสั้น สีขาวดอกแดงเหลืองเขาอุ้มเข้าบ้านเอว ยังจำตัวเองได้เดี๋ยวนี้ แต่ที่ตกน้ำตกแล้ว

เป็นอย่างไร จำไม่ได้ ในชาติเดียวนี้ แม่ให้กำเนิดครั้งแรกแล้ว ยังให้กำเนิดอีกครั้งหนึ่ง ไม่ได้แม่แล้ว ข้าพเจ้าต้องเป็นผีตายลอยน้ำไปนานแล้ว พระคุณของแม่จึงเป็น ๒ เท่า พระคุณเท่าเดียว ลูกก็ทดแทนไม่ได้เท่าไร ไม่ต้องกล่าวถึง ๒ เท่า อีกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าอายุ ๔–๕ ขวบ พร้อมกับน้องขลุกขลุ่ยอยู่กับแม่ แม่พูดอย่างอ่อนใจว่า *เราจนนะลูก* ข้าพเจ้าได้ยินคำว่า *จน* จากปากแม่เป็นครั้งแรก ไม่รู้ความหมายว่ากระไร แต่ทำให้ข้าพเจ้าเศร้าใจมาก มองดูหน้าแม่ด้วยความตื้นใจ เมื่อโตแล้วรู้หนังสือแล้ว มานึกว่า เสียงแม่ที่พูดครั้งกระโน้น เป็นเสียงวรรณคดีชั้นเยี่ยมทีเดียว ให้เกิดซึ้งในใจเด็ก ๔ – ๕ ขวบได้ แม่พูดว่าจนนั้นเป็นท่านองรำพึงกับลูกซึ่งไม่เดียงสา ด้วยความสงสารลูก คล้ายกับว่าแม่จนนะ ลูกจึงเป็นอย่างนี้ ถ้าแม่รวย จะเลี้ยงลูกให้สบาย เมื่อข้าพเจ้าอายุ ๔ – ๕ ขวบนั้น วันหนึ่งพ่อพาไปดูละคร กำลังนั่งดูละครอยู่ เสียงว่า "แดง" แจ๋วมาข้างหลัง เย็นเยือกเข้าไปในหัวใจ เสียงไม่ดังแต่มีอานุภาพข่มเสียงละครร้องหมด เป็นเสียงแม่เรียก ข้าพเจ้าหันไปทางเสียงนั้นทั้งตัว เห็นหน้าแม่พร้อมกับมือแม่ยื่นกล้วยแขกมาให้ บอกว่า กินกล้วยแขกสิลูกตาแม่จ้องดูหน้าข้าพเจ้า ชุ่มไปด้วยน้ำคือ

เมตตา แม่ให้กล้วยแขกแล้วบอกว่า แม่ไปก่อนนะ ข้าพเจ้ามองตามไปจนลับตา แม่เป็นห่วงกลัวลูกหิว อุตส่าห์หากล้วยแขกมาให้ถึงในโรงละคร ลูกทั้งหลายควรเป็นห่วงพ่อแม่ ใส่ใจในพ่อแม่ อย่าให้ท่านหิวโหย เสียงแม่เรียกรูปร่างหน้าตาแม่ มือแม่ที่ยื่นกล้วยแขกให้ครั้งกระโน้นยังติดตาอยู่ทุกวัน เหมือนถ่ายรูปไว้ เสียงละครร้อง เมื่อ...นั้นยังจำได้ทุกวันนี้ ได้ยินเสียง เมื่อ...นั้น ท่านองละครเป็นต้องวังเวงใจ ให้นึกถึงแม่เป็นกำลัง ยังอีกครั้งหนึ่งข้าพเจ้าอายุ ๘ – ๙ ขวบ อยู่วัดเทพศิรินทร์ในปกครองของท่านพระครูขันตยาคมอิ่มสีลธระ ข้าพเจ้าไม่สบายเล็กน้อยพ่อแม่มาเยี่ยมเวลาเย็น แม่ชวนไปภาษีเจริญ แม่บอกว่ามาไปกับแม่ ไปกินน้ำพริกมะกอก เด็ก ๘ – ๙ ขวบ ไม่ชอบน้ำพริกมันเผ็ด แม่ชวนไปกินน้ำพริก น้ำพริกมะกอก แม่คงชอบน้ำพริกมะกอก นึกถึงน้ำพริกมะกอกของชอบ อยากให้ลูกกินของดี ๆ นั่นเอง เสียงน้ำพริกมะกอก ยังดังอยู่จนทุกวันนี้ วันหนึ่งข้าพเจ้าเป็นพระไปบ้าน พ่อกุลีกุจอหาบอนมาแกง แกงแล้วชิมดู คันคอกินไม่ได้ถอนใจ สงสารเหลือเกินพ่ออยากแกงบอน ไฉนจะได้แกงบอนให้พ่อหนอจนใจเวลานั้น ต่อมาหาแกงบอนให้พ่อเสมอ **ลูกควรหา**

ของดีที่สุดอร่อยที่สุด ที่ถูกใจพ่อแม่ ให้พ่อแม่ได้กินได้ใช้เป็นการสนองพระคุณเป็นบุญอย่างสูง พ่อแม่อยากให้ลูกดีที่สุด ลูกดีพ่อแม่ปลื้มใจ ยิ่งลูกดีกว่าพ่อแม่ พ่อแม่ยิ่งบันเทิงใจ พ่อแม่เป็นที่สุดของลูกแล้ว ลูกทั้งหลายควรปฏิบัติพ่อแม่ให้ดีที่สุด การปฏิบัติพ่อแม่เป็นสิริมงคลอย่างสูง

ครอบครัวนี้มี ๘ คน คือ พ่อแม่และลูก ๖ อยู่พร้อมหน้ากันมา ลูกคนที่ ๓ เป็นหญิง จากไปก่อนความทุกข์เรื่องตาย เกิดในครอบครัวเป็นครั้งแรก ลูกคนนี้ตายให้ดูเป็นตัวอย่าง ประหนึ่งว่า *ซ้อมกำลังใจเตรียมไว้รับทุกข์ขนาดหนักในวันหน้า ซึ่งต้องมาถึงแน่นอน* ลูกคนนี้เป็นแม่ครัวแม่บ้าน เบาใจพ่อแม่มาก แม่ไม่ได้เห็นใจลูกคนนี้ แม่ไปค้าขายหาเลี้ยงลูก รอนแรมไปทางเรือเสมอ ข้าพเจ้าบวชเป็นพระแล้วออกไปเยี่ยมไข้น้องคนนี้ น้องตายแล้ว คงอยู่เป็นเพื่อนพ่อและน้อง ๆ รอพบแม่ วันหนึ่งตอนเย็นแม่กลับเรือเบนหัวเข้าคู้บ้าน ข้าพเจ้าพักอยู่ที่กระท่อมข้างหน้าท่าแอบดูแม่ เห็นแม่เหน็ดเหนื่อย สงสารเป็นที่สุด แม่กลับบ้านด้วยความดีใจ แต่แม่ไม่รู้ว่าลูกคนหนึ่งตายเสียแล้ว แม่กำลังเข้ามาหาความทุกข์อย่างหนัก แม่ไม่รู้ว่าพระลูกชายมาบ้านตามเคยมาเมื่อแม่มา พวกลูก ๆ ออกมารับช่วยขนของหา

ข้าวปลาให้แม่ ลูกเล็ก ๆ กระโดดโลดเต้น แม่มาแล้ว แม่มาแล้ว แม่ก็ยิ้มย่องชื่นใจหายเหนื่อย ยื่นขนมให้ลูก วันนั้นเงียบเหงาเศร้าโศกไม่มีใครโผล่ แม่ถึงหน้าท่าเห็นข้าพเจ้าดีใจยกมือไหว้ แม่ร้องเรียกเสริมเอ๋ย เสริมเอ๋ย เสริมคือลูกที่ตาย แม่ไม่รู้หลงร้องเรียกหาไม่มีใครโผล่ แม่ขึ้นบ้านเรียกอีกประเดี๋ยว เสียงโอย มาควักเอาหัวใจฉันไปเสียแล้วนี่ลูกฉันเป็นอะไรไป แม่พบทุกข์อย่างหนักแล้ว ลูกคนเล็กกระซิบบอกแม่ แม่รักลูกปานหัวใจ ลูกตายรู้สึกเหมือนถูกควักหัวใจออกไป แม่พิไรรำพันอยู่หลายวัน เมื่อสร่างโศกบ้างแล้ว แม่ยังคร่ำครวญอยู่ไปไปก็ว่า "สำเร็จทุกข์ไปเถิดลูกเอ๋ย" แม่เล่าภายหลังว่า เมื่อจะไปค้า ลูกคนนี้บอกว่าแม่ไปคราวนี้อย่าช้านะ แม่ถามว่าทำไมล่ะ ลูกบอกว่าจะไม่ได้เห็นฉันแม่ถามว่า จะไปไหน ลูกไม่ตอบ เป็นแต่ยิ้ม ๆ พ่อก็เล่าว่า ตอนเย็นเสริมอาบน้ำให้อ๊บน้องเล็กแล้ว ประเดี๋ยวเรียกจะอาบน้ำให้อีก อ๊บน้องเล็กบอกว่าอาบแล้ว เสริมว่ามาอาบเสีย ต่อไปจะไม่มีใครอาบให้ คืนนั้นเสริมก็เจ็บ แม่เมตตากรุณาเลี้ยงลูก ลูกตายไปแล้วยังปรารถนาให้เป็นสุขในปรโลก **ลูกทั้งหลาย ควรปรารถนาความสุขให้แก่พ่อแม่จนสุดกำลัง เมื่อพ่อแม่ล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศไปถึงท่าน**

ต่อมา ๗-๘ ปีแม่เจ็บ เป็นเวลาในพรรษา ข้าพเจ้าสัตตาหะไปพยาบาลตลอดเวลา ลูก ๆ ช่วยพยาบาลพ่อต้องตรากตรำลำบากมาก อดหลับ อดนอน เจ็บอยู่ประมาณเดือนหนึ่ง แล้วพาไปหาหมอ พาแม่ลงเรือ พ่อคอยดูแม่เพิ่ม อีก ๒ พี่น้องแจวเรือ รักษาอยู่กระเตื้องบ้างทรุดบ้างแต่ทรุดมากกว่ากระเตื้อง แม้เจ็บหนัก แม่ก็เป็นห่วงลูกหลาน ถามถึงคนโน้นคนนี้กินข้าวกันแล้วหรือยัง มีอะไรกินบ้าง แต่ตอนเจ็บหนักที่สุดนี้ รู้สึกว่า แม่ปล่อยวางได้มาก พูดบ่อย ๆ ว่า "ถึงเวลาก็ไปเสียเถิด อย่าทรมานเลย" ตาหูเสียงพูดเป็นปกติ เหมือนไม่เจ็บ ร่างกายเท่านั้นไม่ปกติ ครั้งหลังข้าพเจ้ากลับวัด ๑ คืน รุ่งขึ้นไปอีก เป็นวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ จวนออกพรรษา พอขึ้นชานเรือนพ่อรีบออกมาบอก ด้วยอาการเหนื่อยหอบว่า ไม่เป็นการเสียแล้วท่าน วันนี้ยกมือไหว้ประหลก ๆ ขอขมาลาโทษ ที่ได้ลำบากเหนื่อยยากอุส่าห์พยาบาล ข้าพเจ้าเข้าไปถึงแม่ แม่ยกมือไหว้บอกว่า "ฉันไม่รอดเสียแล้ว" เป็นเสียงที่โหยหวล ทำให้เหงาหงอยไปตามกัน ข้าพเจ้าปลอบโยนเอาใจแม่ว่า รักษาใจไว้อย่างเดียวเถิดร่างกายให้หมอรักษา กล่าวถึงตักบาตรถวายสังฆทาน ถือศีล ฟังเทศน์ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า

ที่แม่เคยทำมา ให้ระลึกเป็นอารมณ์ แม่จะนอน พ่อลูกช่วยประคองลงนอน ครู่หนึ่งบอกว่าไม่สบายจะลุกขึ้น พ่อลูกก็ช่วยพยุงขึ้นนั่งพิง พ่อบดยาหอม ข้าพเจ้าบอกว่าจะให้ยาหอม แม่เตือนว่าไหนท่านจะให้ยาหอม ข้าพเจ้าอยากหยอดยาหอมให้แม่เอง การหยอดยา มีวิธีที่ไม่ผิดวินัย พอจะหยอดแม่ก็อ้าปากรับ ข้าพเจ้าดีใจเหลือเกิน ระคนด้วยความสงสารอย่างที่สุด แม่กลืนยาถึงลำคอ เปล่งอุทานว่า "ชื่นใจจริง" ข้าพเจ้าแสนที่จะปลื้มใจที่ให้ความสุขแก่แม่ได้ แล้วไปและแล้วมาจนบัดนี้ยังไม่เคยปลื้มใจเช่นนั้นเลย ตอนนี้แม่หลับตา ข้าพเจ้าทวนถึงบุญกุศลที่แม่เคยทำ แม่รับว่า จำได้ ข้าพเจ้าให้สมาทานศีล ๕ ว่า ตั้งแต่ นโม ช้า ๆ พร้อมด้วยคำแปล แม่ประณมมือ รับศีลด้วยเสียงแผ่วแว่ว ๆ ขาดเสียงเป็นตอน ๆ ข้าพเจ้าถามว่าได้ยินไหม แม่ตอบเกือบไม่มีเสียง แต่พอรู้ว่าได้ยิน จบศีลแล้วแม่วางมือ หายใจระรวยระรวย พ่อลูกประคอง ๒ ข้าง ข้าพเจ้ากล่าวสติปัฏฐานให้ฟัง แม่ยกมือประณมอย่างดีเป็นตอน ๆ ครั้งหลังยกขึ้น ๒ มือ ไม่ทันถึงอก มือก็ตกผล็อยลงมาหน้าตัก อนัตตา มือไม่เป็นไปตามใจแล้ว ข้าพเจ้าพูดธัมมะอยู่เรื่อย แม่หายใจสั้นเข้าสั้นเข้า เห็นด้วยตาชัด ๆ

พ่อลูกห้อมล้อมใจจะขาดไม่สามารถช่วยแม่ได้ แม่ลืมตาเป็นฝ้าขาว ประหนึ่งลืมตาดูหน้าพ่อลูกเป็นครั้งสุดท้าย ที่ได้เห็นหน้ากันมาเกือบ ๔๐ ปี ให้พ่อลูกเห็นหน่อยเป็นครั้งสุดท้าย พ่อเป็นหม้ายแล้ว ลูกทุกคนเป็นกำพร้าแม่แล้ว นี่แลทุกข์หนัก ที่ลูกคนที่ ๓ ตายซ้อมไว้นั้น *เมื่อถึงคราวตายแล้วต่างคนต่างตาย เหมือนวัวที่เขาจะฆ่า เขาต้อนไปฆ่าทีละตัว ๆ*

พ่อแม่เป็นประหนึ่งตาทั้งคู่ แม่สิ้นแล้วต้องระมัดระวังพ่อทะนุถนอมพ่อเป็นอย่างยิ่งยวด เสมือนตาที่เหลือข้างเดียว ครอบครัวนี้เหลือ ๖ คน ต่อมา มีพ่อคนเดียวเป็นพระพรหมอุ่นเกล้าของลูก ๆ ประกอบการงานของผู้ครองเรือน จนลูก ๆ ตั้งตัวพอเป็นพอไปได้ พ่ออายุมากแล้ว ตรากตรำอย่างหนักมานานมากแล้ว *แต่ร่างกายทนมาได้ เพราะบุญกุศลอุปถัมภ์แท้ๆ ควรจะอยู่เป็นที่บูชาของลูก ๆ* ข้าพเจ้าอยู่ร่วมกับพ่อแม่น้อยกว่าลูกคนอื่น ๆ ข้าพเจ้าจึงรับมาอยู่วัด ได้ถือศีลฟังเทศน์ ไปไหน ๆ ข้าพเจ้าก็พาไปด้วย พ่อไม่ได้ไปด้วยไม่อุ่นใจเลย พ่อกลับไปบ้านก็เป็นห่วง อยู่ด้วยกันไปไหนไปด้วยกัน สุขทุกข์ได้รู้เห็น ก็เบาใจ แต่พ่อก็เป็นห่วงลูกคนนั้นหลานคนนี้ตามวิสัยของพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย

พ.ศ. ๒๕๙๗ นายร้อยตำรวจโท สิทธิ์ ลูกคนที่ ๔ รับราชการอยู่หล่มศักดิ์ ตายที่นั่น เผาที่นั่น พ่อและพี่ ๆ น้อง ๆ ไม่ได้เห็นใจ พี่ชายคนหนึ่งขึ้นไปเยี่ยมเมื่อเจ็บ ขึ้นไปอีกครั้งเมื่อเผา *การตายไม่กำหนดสถานที่ ตายในบ้าน ไปตายนอกบ้าน ไปตายต่างประเทศ มีแล้วทั้งนั้น* คนนี้เป็นลูกคนที่ ๔ ข้าพเจ้าสอนหนังสือให้ตั้งแต่ยังไม่รู้ ก. ข. เป็นเวลา ๒ เดือน ๒ วัน อ่านหนังสือใช้ได้ หนังสือเรื่องรามเกียรติ์ หนังสือกาพย์กลอน หนังสือชั้นวรรณคดีอ่านได้ถูกต้อง สอนให้จริง ๆ เถิด แม้เด็กอื่น ๆ ก็คงไม่ทิ้งกันนัก ข้าพเจ้าสอนวิชาต้น ๆ แล้วให้เข้าโรงเรียนข้ามชั้นได้

ลูกหลานทางบ้านพ่อก็เป็นห่วง ข้าพเจ้าเองพ่อก็อาลัย เวลาจะไปจากข้าพเจ้าทีไร พ่อก็ร่ำลาพูดว่า "ไปเสียก็คิดถึง" อย่างนี้เสมอ ข้าพเจ้าไปส่งที่รถที่เรือบ้าง ให้ผู้ที่ไว้วางใจไปส่งบ้าง เมื่อพ่อจากออกไปข้าพเจ้าอธิษฐานใจสวดชยันโตในใจตามหลังไป ใจของพ่อแม่ จดจ่ออยู่ที่ลูกทุกลมหายใจ *ลูก ๆ ของพ่อแม่ทั่วไป ควรเห็นใจพ่อแม่ของตน ๆ แล้วปฏิบัติพ่อแม่ให้เต็มกำลัง ให้พ่อแม่ชื่นใจในทันตาเห็น เป็นบุญอย่างสูงของลูก เป็นสวัสดิมงคลของลูก*

เมื่อวันที่ ๑๓ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ พ่อกลับไปเยี่ยมลูกหลานแต่เช้า พ่อร่ำลาตามเคย พ่อยืนขึ้นพร้อมกับหันหน้าจะออกเดิน เสียงถอนใจพูดว่า "เออไปเสียก็คิดถึง" เป็นน้ำเสียงของพ่อผู้บังเกิดเกล้าเปล่งออกมาด้วยกำลังเมตตาจิตในภายใน อบอุ่นใจข้าพเจ้าเหลือล้น ไม่รู้เลยว่าคำนี้เป็นสุดท้าย สงสาร สงสาร พ่อคนเดียว ร่างกายก็ทรุดโทรมไปมากถูกชราบีบคั้นจะเหี่ยวแห้งไปทั้งตัว อาหารก็ไม่ค่อยได้ ไปบ้านนอกแล้วจะอด ๆ อยาก ๆ จะป่วยไข้เมื่อไรก็ไม่รู้ เกิดป่วยไข้ก็น่าวิตก ข้าพเจ้าหวั่นใจมา ๒ ปีกว่าแล้ว ถามไถ่คนไปมาอยู่เสมอ ได้รับข่าวว่า สบาย สบาย ข้าพเจ้าให้รับมาจะไปฉลองโรงเรียน ที่วัดศีลขันตยาราม จังหวัดอ่างทอง เมื่อวันที่ ๑๐ เดือนเมษายน พ.ศ.๒๔๙๘ ราวเดือนหนึ่ง ที่พ่อจากไป ทรุดโทรมลงไปถนัด เดินโผเผจะล้ม ข้าพเจ้าไปอ่างทองก่อนโดยรถ วันที่ ๑๑ ให้พ่อไปกับคณะทางเรือวันที่ ๑๒ เห็นว่าเรือไม่กระเทือนเหมือนรถ ถึงท่าขึ้นแล้ว ข้าพเจ้าให้นั่งเก้าอี้ให้คนหิ้วไปวัดศีลขันตยาราม ถามถึงอาการเมื่อเดินทางมา ก็ได้รับตอบว่า สบายดี นั่งคุยมาตลอดทาง ถึงวัดใหม่ ๆ เดินไปอาบน้ำได้ พ่อพูดกะใคร ๆ บ่อย ๆ ว่า "เห็นจะไม่พ้นปีนี้ไปได้" กลางวันกลางคืนพ่ออยู่คนเดียวก็พูดทำนองปลงสังขารบ่อยๆว่า "เออ

ไม่ถาวรไปถึงไหนแล้ว" ข้าพเจ้าได้ยินหวั่นใจจริง ๆ กลัวจะเจ็บไข้ ถ้าเจ็บไข้เห็นว่าจะหนัก พักอยู่ที่วัดศีลขันตยาราม ๒–๓ วันมีอาการไข้เล็กน้อย ข้าพเจ้ารีบหาหมอทันทีใช้ยาไข้ก็หาย แล้วเป็นอีก ข้าพเจ้ารีบพากลับทางเรือถึงกรุงเทพ ฯ ให้หมอตรวจเดี๋ยวนั้น หมอตรวจฉีดยา ให้กลับวัดเทพศิรินทร์ อาการไข้และโรคอื่นไม่ปรากฏ มีอยู่กินอาหารไม่ได้ตลอดวันอย่างได้ก็ ๕ ช้อนโต๊ะ ยาหลายขนานไม่ทำให้อาการกระเตื้องขึ้นเลย พ่อรู้ยาแผนโบราณอยู่บ้าง คนไข้เด็กผู้ใหญ่ ไม่มีหมออื่น มาหาพ่อ พ่อก็ช่วยมีคนนิยมนับถืออยู่ พ่อรู้ยาอยู่บ้างไม่ประมาทจึงเลือกยาเลือกหมอ อาการอื่น ๆ ที่ร้ายแรงไม่มีอะไร ข้าพเจ้าถามอยู่เสมอว่า เจ็บปวดหรือรู้สึกเป็นอะไรที่ไหนบ้างไหม พ่อก็บอกว่า ไม่เป็นอะไร เพลียเท่านั้นอาหารไม่ได้ถ้าอาหารได้ก็ไม่เป็นไร ตั้งแต่เจ็บอาหารยิ่งลดลงอาหารของคนไข้ อาหารชูกำลังมีพร้อม เสียแต่กินไม่ได้เท่านั้น อาการโรยแรงจนลุกขึ้นไม่ได้ ใจดีตาหูเป็นปกติรู้ตัวอยู่เสมอไม่พ้นเพ้อนมีอาการหอบแทรกเข้ามา วางยาก็ทุเลา แต่ไม่หายขาด คืนวันโกน อาการหนักเรื่อยมาตลอดคืน วันพระ อันเป็นวันคล้ายกับวันถวายพระเพลิงพระพุทธ-สรีระ คืนนั้นมีเทศน์ในพระอุโบสถตลอดคืน ใจพ่อดี สติดีตาหูเป็นปกติ ได้ยินเทศน์กระจายเสียงจากในพระอุโบสถ

ตั้งแต่เจ็บแรก ๆ แล้ว พ่อพูดว่าฉันไม่หลงลืม ฉันพูดได้จน
ตายแหละ ลูกทุกคนเฝ้าอยู่ตลอดคืน ดึกราวตี ๔ ได้ยินพ่อ
พูดว่า "พระอรหันต์มารับแล้ว" พ่อถามหาข้าว ป้อนข้าว
ได้ ๔ ช้อน รุ่งเช้าคุณละม้าย บำรุงตระกูล นำรังนกมาป้อน
ด้วยตนเอง ได้หลายช้อน คุณละม้าย บำรุงตระกูล อุส่าห์
มาเสมอ นำอาหารนำยามาป้อนมาหยอดพ่อกินได้ ข้าพเจ้า
เห็นคุณละม้าย บำรุงตระกูล มาดีใจ ชื่นใจจริง ๆ นึกว่า
จะช่วยชีวิตพ่อได้ คุณแสวง เนตรายน จัดอาหารให้ทุกมื้อ
เบาใจมาก เช้าวันนั้นข้าพเจ้านั่งอยู่หน้ากุฏิของข้าพเจ้าหาย
หนักใจ มีคนออกมาจากห้อง บอกว่าหลับ ข้าพเจ้าดีใจ
เป็นล้นพ้น หนักใจมาก่อน ๆ หายหมด รอจะให้ไปตาม
หมอมาฉีดยา มีคนออกมาจากห้องอย่างรีบร้อนข้าพเจ้าถาม
ว่ามีอาการแปลกหรือ เขารับอย่างนั้นข้าพเจ้าผลุดเข้าไปใน
ห้องเห็นพ่อนิ่งไม่ไหวติง ข้าพเจ้าบดยาหอมหยอดเป็นระยะๆ
พ่อเม้มริมฝีปากกลืนยาทุกที ครั้งสุดท้าย พ่อทำท่าจะกลืน
แต่กลายเป็นอย่างหาว ทันทีนั้นพ่อก็นิ่งเงียบตลอดร่างกาย
ลูกทุกคนนั่งดูใจพ่ออยู่รอบข้าง พระพรหมของลูก อยู่กับลูกไม่
ได้แล้ว กำพร้าแม่แล้วกำพร้าพ่ออีก ดวงตาดวงเดียวของ
ลูกที่ลูกแสนจะถนอม ดับไปอีกแล้วพ่อแม่ตายก่อนลูก ลูก
ตายก่อนพ่อแม่ พี่ตายก่อนน้อง น้องตายก่อนพี่ มิได้ทั้งนั้น

การตายไม่มีลำดับใครก่อนใครหลัง ตายแล้วอะไร ๆ ติดตัวไปไม่ได้ แม้แต่ร่างกายก็ต้องทอดทิ้งบอกอยู่โต้งๆ แล้วมิใช่หรือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอนัตตา ไม่เป็นตัวตน ไม่ใช่ของเราของเขา ไม่เป็นของใคร เราเขาใครไม่มี พระท่านจึงสอนไม่ให้หลงยึดถือ ให้พิจารณาเห็นความจริงแล้วสบาย

แม่ตายก่อนพ่อ พ่อตายภายหลังแม่ มาร่วมเชิงตะกอนเดียวกัน ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๓๐ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ขออุทิศส่วนบุญกุศลแด่ผู้บังเกิดเกล้า อบอุ่นเกล้าของลูกมาช้านาน ลูกอาภัพนัก สนองพระคุณได้ไม่เท่าไร ขอให้พ่อแม่อนุโมทนาเถิด ถ้าชาติภพยังมีอยู่ ขอให้เกิดเป็นพ่อเป็นแม่เป็นลูกกันอีกเถิด

เป็นบุญกุศลของพ่อแม่ของลูกที่มีภิกษุสามเณรสาธุชนเมตตากรุณาช่วยเป็นภาระธุระตั้งแต่ต้นมา และให้เกียรติแก่พ่อแม่แก่ลูกเป็นอย่างดียิ่ง ขอบพระคุณทั่วทุกท่านแล้ว

รำพันมานี้ ถ้าจะเป็นคติของคนทั้งหลาย ให้รำลึกถึงพ่อแม่ของตน ๆ ได้ ก็ขออนุโมทนา.

๓๐ สิงหาคม ๒๔๙๘

ฐิ่นแต่ลูก

บัณฑิตในพระพุทธศาสนา

พระนิพนธ์ของ

พระอริยวงศาคตญาณ
พระสังฆราช

วัดมกุฎกษัตริยาราม

คำนำ

ด้วยพลตำรวจเอก (พิเศษ) นามะ สังขวิสิทร รองผู้บัญชาการกรมตำรวจฝ่ายปั้น ในนามของคณะเสรีภาพ ตามติ บรรดาน้องๆ คือ มานัส มนิตย์ วัลยภา มนู มาลินี และมาเลศรี ขออนุญาตพิมพ์เรื่อง "บัณฑิตในพระพุทธศาสนา" เพื่อเป็นธรรมบรรณาการ และเป็นอนุสรณ์ ในพิธีฌาปนกิจ ศพนางทองคำ สังขวิสิทร มารดาผู้เป็นบุรพการี ที่เคารพบูชาของตน ในครั้งนี้ ซึ่งคัด ยินดีอนุญาต และขออนุโมทนา แก่คณะเสรีภาพ ในการที่ได้ช่วยพิมพ์ "เรื่องบัณฑิตในพระพุทธศาสนา" เผยแผ่ให้แพร่หลาย เป็นประโยชน์เพื่อมนุษย์ผู้รักการฟังธรรม ด้วยความกตัญญูกตเวทิตาของตน ขอกุศลทั้งนี้จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยอิฏฐวิปากสมบัติมนุษยผล แก่นางทองคำ สังขวิสิทร ผู้มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ ทุกประการ ฯ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
– พระสังฆราช
วัดมกุฏกษัตริยาราม

บัณฑิตในพระพุทธศาสนา

คนในโลกนี้ โดยนัยหนึ่งแบ่งเป็นสองพวก คือ เป็นพาลพวกหนึ่ง เป็นบัณฑิตพวกหนึ่ง พวกที่จัดว่าเป็นพาลนั้น ตามศัพท์ของ "พาล" แปลว่า "โง่" คือไม่รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ จึงไม่สามารถจะเว้นการที่เป็นบาป เป็นโทษ ไม่เป็นประโยชน์เสีย ทำการที่เป็นบุญ เป็นคุณ เป็นประโยชน์ให้บริบูรณ์ ฝ่ายบัณฑิตได้แก่ผู้ฉลาด เพราะศัพท์ที่ว่า "บัณฑิต" แปลว่า "ผู้ใช้ปัญญา" คือบัณฑิตใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่องให้เห็นบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์

แล้วเว้นจากการที่เป็นบาป เป็นโทษ ไม่เป็นประโยชน์เสีย ทำแต่การที่เป็นบุญเป็นประโยชน์ให้บริบูรณ์ เมื่อเทียบกันดูแล้ว พาลคือคนโง่ บัณฑิตคือคนฉลาด จึงต่างกันโดยเหตุสองประการ ด้วยเหตุรู้และไม่รู้ และปฏิบัติในทางที่เป็นคุณและไม่เป็นคุณ คนพาลไม่รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ และเพราะไม่รู้จึงไม่สามารถปฏิบัติในทางที่เป็นคุณ เว้นทางที่เป็นโทษเสีย *ฝ่ายบัณฑิตเพราะเป็นผู้รู้ผู้ฉลาด จึงสามารถปฏิบัติในทางที่เป็นคุณเว้นทางที่เป็นโทษเสีย* พาล โง่ จึงไม่เป็นที่ปรารถนา บัณฑิตหรือความฉลาดจึงเป็นที่ต้องการปรารถนา เราทุกคนที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ทุกวัน ที่สดับตรับฟังโอวาทคำสั่งสอนของบัณฑิต หรือฟังธรรมเทศนา ก็เพื่อจะขจัดความโง่ความไม่รู้ให้หมดไป เพื่อจะทำความฉลาดความเป็นบัณฑิตให้มีมากขึ้น เพราะฉะนั้นทุกคนจึงไม่ชอบโง่ ไม่ชอบพาลโดยสัญชาตญาณ คือความสำนึกตัวที่มีมาแต่เกิด ทุกคนชอบความฉลาด ความเป็นบัณฑิตมาตั้งแต่ไหนแต่ไร ไม่ต้องดูอื่นไกล เด็กเล็ก ๆ ถ้าเราชมว่าเป็นคนเฉลียวฉลาด เด็กนั้นชอบ ดีอกดีใจ หากผู้ใหญ่จะใช้อะไรก็ยินดีทำ ถ้าไปว่าแกโง่เซอะไม่รู้ภาษีภาษา แกก็โกรธ หน้าตาไม่

เบิกบาน ใช้อะไรก็ไม่อยากทำ นี่แสดงให้เห็นว่าทุกคนไม่ชอบเป็นคนพาล ชอบเป็นบัณฑิต

บัณฑิตมีสองชั้น คือเป็น*บัณฑิตเพราะรู้*ชั้นหนึ่ง เป็น*บัณฑิตเพราะประพฤติปฏิบัติ*ชั้นหนึ่ง เพียงแต่รู้ว่านี่เป็นบาป เป็นบุญ เป็นคุณ เป็นโทษ เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ แต่ยังขาดปฏิบัติ คือเว้นการที่เป็นบาปเสีย เว้นการที่เป็นโทษเสีย เว้นการที่ไม่เป็นประโยชน์เสีย ทำการที่เป็นบุญ เป็นคุณ เป็นประโยชน์ ขาดการปฏิบัติเหล่านี้แล้ว บัณฑิตนั้นก็เพียงแต่รู้ ยังไม่ได้รับประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ยังไม่ทำตนให้เจริญ ยังไม่ทำหมู่คณะวงศ์ตระกูล และโลกให้เจริญ *บัณฑิตที่แท้จริงจึงต้องปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามที่รู้* เพราะฉะนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงบัณฑิตในด้านปฏิบัติ จึงตรัสพระพุทธภาษิตสอนไว้ว่า

น เตน ปณฺฑิโต โหติ ยาวตา พหุภาสติ
เขมี อเวรี อภโย ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจติ

แปลความว่า บุคคลหาได้เป็นบัณฑิตเพราะเหตุที่พูดได้มากไม่ เขาได้รับยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เพราะมีใจเกษมไม่มีไพรี ไม่มีภัย ดังนี้

คนที่เรียนรู้มากและพูดแนะนำสั่งสอนคนอื่นได้มาก พูดหรืออธิบายได้มาก พูดชักจูงให้เขาโกรธกัน เกลียดกัน แตกกัน ทำลายสามัคคี มีศิลปะในการพูดทางทำลายเช่นนี้ แม้จะเป็นผู้ฉลาดในการพูด ก็ไม่จัดว่าเป็นบัณฑิต เพราะไม่ได้ใช้ปัญญา พูดให้เขาแตกกัน ให้เขาโกรธกัน ให้เขาเกลียดกัน ให้เขาวิวาทบาดหมางกัน เป็นการทำลายประโยชน์ และความสุข ความสงบ ความเรียบร้อย ของหมู่ชนผู้นั้นไม่ใช่บัณฑิต เป็นพาลเต็มบริบูรณ์ พาลทั้งความรู้และความประพฤติ คือรู้แต่จะหาประโยชน์ใส่ตัว ไม่รู้จักที่จะป้องกันบำบัดทุกข์โทษให้หมดไป ไม่ปฏิบัติตามทางของบัณฑิต ยิ่งพูดมากก็ยิ่งทำให้เกิดโทษเกิดทุกข์ เกิดความเสื่อมเสีย เพราะฉะนั้น คนที่สามารถพูดได้มาก เพื่อให้เขาแตกกัน บาดหมางกัน โกรธเกลียดกันนั้น จึงไม่ใช่บัณฑิต แต่เป็นพาล เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจึงต้องรู้ว่าบัณฑิตนั้นตรงกันข้ามกับคนพาล ดังกล่าวมาแล้ว ตามพระบาลีนี้แสดงลักษณะของบัณฑิตไว้ว่า (๑) เป็นคนมีใจเป็นเกษม (๒) เป็นคนไม่มีเวรหรือไม่มีไพรี (๓) เป็นคนปลอดภัยแก่สังคมมนุษย์ "เขมี" ออกจากศัพท์ว่า "เขม" ที่แปลว่าเกษม คำว่า*เกษม*ในที่นี้ ท่านแปลว่าสิ้นเหตุแห่งภัย

หมายความว่า*ไม่มีเหตุแห่งภัยในภายใน* เช่นไม่มีความมักได้เห็นแก่ตัว แต่มีใจโอบอ้อมเผื่อแผ่เห็นทุกข์ของคนอื่น ไม่มีความโกรธ ความอาฆาตพยาบาทอยู่ในใจ แต่มีเมตตากรุณาหวังดี ปรารถนาความสุขความเจริญแก่คนทั้งหลาย เห็นใครตกทุกข์ได้ยากช่วยเขา เห็นใครเขาได้ความสุขความเจริญ พลอยยินดีปรีดา ไม่อิจฉาริษยาเขา ไม่กลัวเขาจะดีเกินหน้าตนไป ผู้มีจิตใจอย่างนี้ จัดเป็นคนมี "เขม" คือมีความเกษม หรือ*มีใจเกษม มีใจปลอดภัยคือกิเลส* เราอยู่กับคนเกษมเช่นนี้ เราสบายเพราะท่านมีเมตตากรุณา มีความโอบอ้อมเผื่อแผ่ มีมุทิตาจิต จะทำอะไรพิจารณาเสียก่อน ไม่ทำอะไรด้วยกิเลส คือความโลภ ความโกรธ ความหลง การทำการพูดของบัณฑิตผู้มีเขมะ จึงไม่เป็นไปเพื่อก่อความเดือดร้อนทุกข์ยากแก่ใคร ๆ ทั้งคนและสัตว์ทั้งหลาย คำว่า "เขมี" มีความเกษมนี้ ท่านอธิบายอรรถอีกนัยหนึ่งว่า สิ้นเหตุแห่งทุกข์ คือราคะ โทสะ โมหะ ผู้ใดไม่มีเหตุแห่งทุกข์ในภายใน คือกิเลส เช่นความรักใคร่ ความเคียดแค้นขัดใจ หรือความหลงมัวเมาเพลิดเพลินในคนและของอันเป็นที่รักทั้งหลาย ผู้นั้นก็ *มีใจเป็นอิสระเหนือกิเลส* มีใจเป็นใหญ่ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสใด ๆ ที่

จะมาจูงใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวเป็นทุกข์ได้ เพราะมีใจเกษม ปลอดภัยดังนี้ การทำของท่านจึงเป็นไปในทางเว้น คือเว้น การเบียดเบียนชีวิตร่างกายทรัพย์สมบัติ สิ่งอันเป็นที่รัก และการก่อทุกข์แก่คนอื่นทั้งหลาย เมื่อท่านเว้นจากการ เบียดเบียนเช่นนั้น *ท่านก็ไม่เป็นที่รังเกียจเกลียดชังของใคร กลับเป็นที่รักที่เคารพนับถือ อยู่ที่ไหนก็มีความสงบ มีความ เย็นที่นั่น อยู่ใกล้ใครคนนั้นก็สบาย* เพราะฉะนั้น ผู้มีความ เกษมจึงไม่มีไพรี คำว่าไพรีหรือเวรีนั้น เป็นศัพท์เดียวกัน เอาเอ–เป็นไอ เอาวะเป็นพะ จึงเป็นไพรี คงเป็นรี รวมเป็น ไพรี หมายความว่าไม่มีข้าศึกศัตรู คนที่ไม่เบียดเบียนใคร ทั้งมีน้ำใจรักใคร่หวังดี ปรารถนาความสุขความเจริญแก่ คนอื่น ก็คงไม่มีใครเกลียดชังคิดร้ายมีแต่คนรักคนนับถือ เมื่อมีแต่คนรักนับถือ ไปที่ไหนก็ปลอดภัย ไม่มีอันตราย เพราะฉะนั้นบัณฑิตเมื่อมีใจเกษม คือปลอดจากเหตุแห่งภัย คือ ราคะ โทสะ โมหะแล้ว ก็เป็นเหตุให้ทำการที่เป็น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นเว้นการที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ก่อทุกข์แก่ผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ *ทั้งจิตใจและความประพฤติ ปฏิบัติของบัณฑิต จึงเป็นที่ปลอดภัยของโลก* คือบัณฑิต อยู่ที่ไหน ที่นั่นมีความสงบเย็น ไม่มีการเบียดเบียนกัน มีแต่

การเกื้อกูลอุดหนุนบรรเทาทุกข์พอกพูนสุขแก่กัน เพราะฉะนั้น ความเกษมความไม่เป็นศัตรูของใคร ๆ ความปลอดภัยคือไม่เป็นที่ระแวงหวาดกลัวของใคร ๆ นั้น จึงเป็นลักษณะของบัณฑิต บัณฑิตมีสองชั้น ชั้นในคือจิตใจ ชั้นนอกคือความประพฤติปฏิบัติด้วยกายวาจา ถ้าใจเป็นบัณฑิต คือมีธรรมของบัณฑิต เช่น มีเมตตา กรุณา มีความพิจารณาเสียก่อนแล้วจึงกระทำ บัณฑิตนั้นจะคิดจะทำ หรือจะพูดอะไร ก็มีเมตตา กรุณาเป็นเครื่องนำ การทำ การพูดการ คิด ของ ท่านจึง ไม่ก่อ โทษ ก่อทุกข์ ให้แก่ตน แก่ ใคร ๆ บัณฑิตจึงเป็นที่ต้องการปรารถนา เพราะฉะนั้น *บุคคลผู้ปรารถนาจะเป็นบัณฑิต* โดยความพอใจของตนเองที่มีสัญชาตญาณชอบเป็นบัณฑิตนั้น จึงต้องสำนึกตนเองว่าความเป็นบัณฑิตนั้น ไม่ใช่อยู่ที่ความปรารถนา อยู่ที่การศึกษาให้รู้จักโลก คือจิตใจของคนทั้งหลายเหล่าอื่น ว่าเขารักสุขเกลียดทุกข์เหมือนเรา และ*ทุกคนจะเป็นคนดี ก็เพราะกระทำกรรมดี จะเป็นคนชั่วก็เพราะกระทำกรรมชั่ว* ไม่ใช่ดีด้วยเหตุเพียงอยากดีหรือไม่อยากเป็นคนชั่วเท่านั้น เป็นคนดีหรือเป็นคนชั่ว เพราะทำกรรมดีหรือทำกรรมชั่ว *การทำจึงเป็นเหตุ แม้ความเป็นบัณฑิตก็ต้องอาศัยเหตุ*หรือความรู้

และความประพฤติดังกล่าวแล้ว เมื่อมาเข้าใจดังนี้แล้ว ก็จะกระทำหน้าที่สองประการ ประการหนึ่ง ศึกษาให้รู้จักโลกว่าโลกจะอยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างไร ประการที่สองปฏิบัติให้สมแก่ความรู้ที่ได้ประสบแล้ว คือประชุมชนนี้มีความปรารถนาเป็นเครื่องนำ คือ นำให้คิด ให้พูด ให้ทำต่าง ๆ ตามปรารถนานั้น การคิด การพูด การทำ มีทั้งดีทั้งชั่ว ถ้าปรารถนาความสุข ความเจริญ ปรารถนาพ้นทุกข์แก่ตน แล้วปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ และเพื่อประสพสุขแก่ตนโดยไม่ก่อทุกข์แก่ผู้อื่น ไม่ทำลายความสุขของคนอื่น นั่นเป็นการดี เป็นการยุติธรรม ถ้าหาสุขให้ตน แต่ก่อทุกข์ให้คนอื่น นั่นเป็นการชั่ว เป็นอยุติธรรม ผิดหลักของบัณฑิต เพราะฉะนั้น บัณฑิตจึงต้องตั้งอยู่ในสังวร คือระวังความเบียดเบียนไม่ให้เกิดขึ้นเพราะความปรารถนาของตน จะทำอะไรตรวจดูจิตใจของตนก่อนว่า ที่จะทำไปนี้มีใจเป็นกุศลหรืออกุศล รู้ว่าเป็นกุศลจึงทำ รู้ว่าเป็นอกุศลเว้นเสีย บัณฑิตผู้ระมัดระวังการคิด การพูด การทำ ของตนไม่ให้ขัดต่อประโยชน์สุขของคนอื่น ทำแต่ในทางที่จะไม่รอนประโยชน์สุขของคนอื่นหรือพอกพูนประโยชน์สุขให้แก่คนอื่นด้วยแล้ว ตนก็เป็นที่รักที่เคารพนับถือทั่วกันไป หากว่าผู้ใดจะไม่สามารถช่วยผู้อื่น

ให้มีความสุขความเจริญได้ เพียงแต่แสวงหาประโยชน์สุขของตนเอง แต่ไม่ไปรอนประโยชน์สุขของคนอื่น ผู้นั้นก็ยังชื่อว่าเป็นบัณฑิต เพราะไม่ก่อความเกลียดชังตนให้เกิดขึ้น ไม่ก่อภัยหรือความหวาดเสียวสะดุ้งกลัวให้เกิดขึ้นแก่ตน

โดยหลักธรรมดา ทุกคนมีหน้าที่ช่วยตน ช่วยในทางที่จะไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนทุกข์ยาก ธรรมชาติสร้างอวัยวะทุกอย่างให้มาสำหรับช่วยตัวเอง เช่นมีสมองมาให้สำหรับคิด มีตาสำหรับดู มีหูสำหรับฟัง มีจมูกสำหรับดม มีลิ้นสำหรับรู้รสอาหาร มีประสาทสำหรับรู้ผัสสะที่เป็นประโยชน์ หรือไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกายและชีวิต มีใจสำหรับเป็นที่เก็บความรู้ มีมือสำหรับหยิบยก มีเท้าสำหรับเดิน มีบ่าสำหรับแบก เป็นต้น อวัยวะเหล่านี้มีไว้สำหรับช่วยตัวทั้งนั้น บัณฑิตคือผู้ฉลาดต้องรู้จักใช้อวัยวะของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตน คือ ช่วยตนให้พ้นทุกข์ พ้นร้อน หาความรู้ความฉลาดใส่ตนด้วยใช้ตาดูแล้วสังเกตพิจารณาว่า*นี่ดีควรทำนี่ไม่ดีไม่ควรทำ* ที่ว่าดีนั้น เพราะทำเข้าแล้วนำความเจริญมาให้แก่ตน ไม่เบียดเบียนก่อทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ที่ว่าไม่ดีนั้นนำความโกรธ ความเกลียด ความเดือดร้อนมาให้แก่ตน หรือก่อทุกข์ทำลายประโยชน์ของผู้อื่น เมื่อพิจารณารู้ดังนี้

แล้วจึงทำ คือเว้นที่ไม่ดีเสีย ทำแต่ที่ดี ก็สมเป็นผู้มีความรู้ความฉลาดในเหตุผล ทำความเป็นบัณฑิตของตนให้กว้างขวางออกไป การหาความรู้นั้น ไม่ใช่ไปหาจากสมุดตำราอย่างเดียว *ต้องหาจากสิ่งที่พบเห็น* ถึงหาจากสมุดตำราหรือจากครูบาอาจารย์ เราก็ต้องใช้ตาใช้หูอีกเหมือนกัน แต่ถ้าเราใช้ตาของเราดูการทำ หูฟังคำพูดของคนอื่น รู้จักเลือกว่าทำอย่างนี้ดีควรเอาอย่าง ทำอย่างนี้ไม่ดีไม่ควรเอาอย่าง พูดอย่างนี้ดีเป็นประโยชน์ ทำให้ผู้ฟังได้รับความรู้ความฉลาด ทำให้ผู้ฟังเกิดความรักความเคารพนับถือ ทำให้ผู้ฟังปรองดองสามัคคีกัน ควรถือเป็นแบบอย่าง พูดอย่างนี้ไม่ดี ทำให้คนอื่นเกลียดตัวผู้พูด ทำให้คนอื่นเจ็บใจ ทำให้คนอื่นแตกความสามัคคีกัน ทำให้คนอื่นเสียประโยชน์ ไม่ควรถือเป็นแบบอย่าง การเห็นก็เพื่อรู้ การฟังก็เพื่อรู้ คือรู้จักเลือกทำและเลือกเว้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกคนก็มีทางที่จะเป็นคนฉลาดได้ ด้วยการพิจารณารู้จักเลือกของตนเอง เพราะฉะนั้น ทุกคนทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ต้องรู้จักใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย มโน ของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตน จึงจะสมเป็นบัณฑิต

คนทุกคนและสัตว์ทุกจำพวก เกิดมาแล้วต้องกินอาหารเหมือนกัน มีปัญหาว่ากินทำไม? วิสัชนาว่า กินเพื่อให้มีชีวิตอยู่ มีชีวิตอยู่ทำไม? ถ้าเป็นสัตว์พาหนะ เจ้าของก็คงตอบว่า เพื่อให้มันมีร่างกายอ้วนท้วนแข็งแรง เพื่อใช้แรงมันทำประโยชน์ ถ้าเป็นปศุสัตว์ สัตว์ของเลี้ยงที่ใช้เนื้อเป็นอาหาร เจ้าของก็คงตอบว่าให้มันกินเพื่อให้มันอ้วนพีมีน้ำหนักมากจะได้กินเนื้อมัน **ก็คนเล่า กินเพื่ออยู่ แล้วอยู่เพื่ออะไร?** ถ้าอยู่เพื่อกินอีกวนเวียนกันอยู่ กินเพื่ออยู่ อยู่เพื่อกิน กินเพื่ออยู่ อยู่เพื่อกิน ก็ไม่ได้ผลดีอะไร เพิ่มขึ้นที่ให้เห็น**ว่าคนดีกว่าสัตว์** เพราะฉะนั้น เราต้องตั้งปัญหาถามตัวเราว่า *เราเป็นอยู่เพื่ออะไร ?* เราก็ต้องหาให้พบว่า *เราเป็นอยู่เพื่อจะรู้* คือ รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ และมิใช่ประโยชน์ และเมื่อรู้แล้ว *จะได้เว้นสิ่งที่เป็นบาป* เป็นโทษ ไม่เป็นประโยชน์เสีย *ทำแต่สิ่งที่เป็นบุญ* เป็นคุณ เป็นประโยชน์ เพราะทำให้ผู้อื่นอยู่เย็นเป็นสุข และทำตนให้ปลอดภัย นี่เป็นขั้นต้น ขั้นที่สอง มีปัญหาว่า *เรารู้เพื่ออะไร?* วิสัชนาว่า *เพื่อพ้นไปจากทุกข์ยากเดือดร้อนทั้งหลาย* ทั้งปวงที่เราประสบอยู่ทุกวันนี้ เพราะฉะนั้น เราเป็นอยู่เพื่อบำเพ็ญบารมีคือสั่งสมคุณงามความดี ความรู้ความฉลาด **เพื่อ**

ทำลายอาสวะ คือกิเลสที่เศร้าหมองดองอยู่ในจิตใจของเรา ให้หมดสิ้น โดยนัยนี้บัณฑิตจึงมีสองชั้นคือ บัณฑิตในโลก บัณฑิตพ้นโลก **บัณฑิตในโลก** นั้น เพียงแต่เมื่ออยู่ในโลก ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่โลก ไม่เบียดเบียนใคร แต่เกื้อกูล อุดหนุนคนอื่นให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยกำลังทรัพย์ ด้วยกำลังแรง ด้วยความรู้ความฉลาดของตน ผู้นั้นเป็นบัณฑิตสมควรอยู่ใน โลก เมื่ออยู่ในโลกมนุษย์ ก็เป็นที่รักเคารพนับถือของชน ทั้งหลายปรารถนาจะให้มีชีวิตอยู่ เพราะเป็นคุณแก่โลก ก็ บัณฑิตในโลกนี้แหละ พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงว่า *ร่างกายและชีวิต* อันนี้ *มีความแตกดับเป็นที่สุด* ถ้าเรายัง จะต้องเกิดอีก เราก็จะต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายอีก ไม่มีที่สุด เห็นความเกิดแก่ เจ็บ ตาย นี้เป็นทุกข์ที่น่าเบื่อหน่าย **ปรารถนาจะพ้นไปเสีย** ก็ค้นหาความรู้ชั้นสูงซึ่งจะเป็นเหตุพ้นไปจาก ทุกข์คือเกิด แก่ เจ็บ ตายนี้ เพื่อพ้นไปจากโลก *บัณฑิตนั้นก็คลายความรัก* ความติดอยู่ในร่างกายและชีวิตให้หมดไป ด้วยเห็นว่าไม่ใช่สาระแก่นสารที่ควรยึดถือ ทำจิตใจให้สะอาด ผ่องใส ห่างไกลจากกิเลสทั้งปวง จึงได้นามว่า "เขมี" มีความเกษมข้อต้น ซึ่งท่านอธิบายว่ามีความสิ้นไปแห่งราคะ โทสะ โมหะ *ราคะ คือความรักเป็นตัวการสำคัญ* เริ่มตั้งแต่

รักตัว รักชีวิตร่างกายของตัว อยากจะให้เป็นอยู่ อยากจะให้อยู่เย็นเป็นสุข เพราะ**รักตัว**ก็อยากได้สารพัดที่จะทำให้ตัวอยู่เย็นเป็นสุข สิ่งที่เป็นประโยชน์ทำให้ตัวเป็นสุขก็เสียดาย *ไม่อยากให้เสีย มีแต่อยากได้ฝ่ายเดียว* การที่อยากได้อย่างเดียวไม่อยากเสียนั้น ก็ฝืนหลักธรรมดา เหมือนกับอยากไม่ให้ตัวแก่ เจ็บ ตาย เพราะเมื่อเกิดแล้วก็ต้องแก่แปรปรวนเสื่อมสิ้นแตกดับ สิ่งอื่น ๆ ที่ตนอยากได้ เมื่อได้มาแล้วก็ไม่อยากให้เสีย เก็บไว้เฉย ๆ ไม่ใช้สอยก็ไม่ได้ประโยชน์ ถ้าใช้ก็ต้องเสีย ผ้านุ่งผ้าห่มก็ต้องเก่า อาหารก็ต้องหมด ไม่มีอะไรคงอยู่เลย นี่แสดงให้เห็นว่า**ทั้งร่างกายชีวิต ทรัพย์สมบัติของตน มีแล้วก็กลับไม่มี เกิดแล้วก็กลับดับ ได้แล้วก็เสียทั้งนั้น** เมื่อเป็นเช่นนี้ *เราจำต้องอาศัยร่างกายชีวิตนี้ และจำต้องอาศัยทรัพย์สินเงินทองทุกสิ่งทุกอย่างเพียงชั่วชีวิตหนึ่ง* ก็เพื่อ**ทำจิตใจของเราให้วิมุตติหลุดพ้นจากความติดในสิ่งเหล่านั้น** การที่จะถ่ายถอนความรักอันผิดทาง ติดอยู่ในสิ่งที่ไร้สาระ คือ ร่างกาย ชีวิต ทรัพย์สมบัติ ก็ต้องรู้ คือรู้ว่า *รักนั้นผิด* ไปรักสิ่งที่ไม่เป็นไปตามประสงค์ตามปรารถนา รักนั้นก็ให้โทษ เมื่อรู้ว่าสิ่งใดที่รักแล้วให้โทษ คนที่ฉลาดก็ไม่หลงรักหลงติดอยู่ เมื่อมีความฉลาด

รู้อัตภาพร่างกายและชีวิตนี้ ว่าไม่เป็นสาระเป็นของหุ้มทุกข์กำกับ แล้วก็จะเกิดความเบื่อหน่าย ความเบื่อหน่ายนั้นเองเป็นเครื่องคลี่คลายจิตใจซึ่งอยู่ในความหุ้มห่อของอวิชา คือความไม่รู้ให้มีแสงสว่างส่องเข้าไปได้ เมื่อมีแสงสว่างคือความรู้ส่องเข้าไปถึงจิตใจแล้ว รู้จักพิจารณาโทษของความยึดถือเพราะรัก และคุณของความปล่อยวางเพราะรู้หรือเบื่อหน่ายด้วยปัญญา เทียบกันดูก็จะเห็นได้ว่า **ทุกข์ทั้งหลาย ทั้งปวง** ที่เราได้รับมาตั้งแต่เด็ก จนถึง อายุเท่านี้นั้น **มีรักเป็นมูล** รักนั้นมีความไม่รู้เท่าเป็นเหตุ เมื่อเรารู้เท่าแล้วความรักก็ค่อยคลี่คลายออกเอง โดยไม่ใช่เราไปแกล้งทำเพราะรู้ตามจริงนั่นเองถอนรักได้ เพราะฉะนั้นในศาสนานี้จึงสอนให้ *ทำลายอวิชา ทำวิชาให้เกิดขึ้น* ศัพท์ว่า *บัณฑิต* ก็แปลว่า *ผู้ใช้ปัญญา* ปัญญากับวิชาเป็นธาตุเดียวกันคือเป็นชาธาตุที่แปลว่ารู้ เพราะฉะนั้น *บัณฑิตจึงต้องหาวิชา* **วิชาชั้นนอก**คือรู้โลก **วิชาชั้นใน**คือรู้จักตัวเองตามความเป็นจริง เมื่อรู้จักตัวเองตามความเป็นจริงแล้ว ก็ไม่หลง ติด อยู่ใน อัตภาพ ร่าง กาย และชีวิต อัน เป็น สิ่งไร้ สาระ ย่อมจะแสวงหาธรรมอันเป็นสาระ เป็นเครื่องปลดเปลื้องจิตใจคือ *สติ* ความยั้งคิด *สัมปชัญญะ* ความสอดส่องให้รู้

ความจริง *โยนิโสมนสิการ* ความทำในใจโดยแยบคาย คือ *พิจารณาเสียก่อนที่จะเกี่ยวข้องสิ่งใด ๆ ไม่ปล่อยให้จิตใจแปรปรวนเศร้าหมองไปตามสิ่งที่ตนเกี่ยวข้อง* เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็มีรู้กำกับใจอยู่เสมอคือรู้คุณ รู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เมื่อ *มีรู้กำกับใจอยู่* อวิชาก็ครอบงำไม่ได้ รู้นั้นเป็นตัววิชา เมื่อมีวิชาคือแสงสว่างเป็นเครื่องส่องใจอยู่เสมอแล้ว ก็ไม่หลงยึดถือผิด จะทำ จะพูด จะคิดเกี่ยวข้องกับสิ่งใด ๆ ก็มีเป็นเครื่องนำ *ย่อมถือเอาแต่ส่วนที่เป็นคุณ ไม่ถือเอาส่วนที่เป็นโทษ* ความรักอันเป็นอาการของราคะก็คลี่คลายเบาบางหมดสิ้นไป **จิตก็วิมุติ** คือหลุดพ้นจากความติดความยึดถือ *มีความสงบเย็น ไม่มีทุกข์ร้อน เป็นอิสระเป็นไทยเหนือกิเลส* บัณฑิตชื่อว่า "เขมี" มีความเกษมจากโยคะ คือ **หลุดพ้นจากกิเลส** อันเป็นเครื่องอยู่ในกองทุกข์ อเวรี สิ้นเวร อภโย สิ้นภัยโดยประการทั้งปวงเป็นบัณฑิตสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้นาม ว่า**บัณฑิตพ้นโลก**

รวมความว่าบัณฑิตในโลกนั้น เพียงแต่ทำใจให้ห่างไกลจากความเห็นแก่ตัว ความโกรธ ความอาฆาตพยาบาท มีการพิจารณาให้รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่

ประโยชน์ เมื่อมีจิตใจเป็นธรรมเช่นนั้นแล้ว ก็ชื่อว่าห่างไกลจาก โลภ โกรธ หลง เมื่อทำอะไรด้วยใจที่ห่างไกลจากโลภ โกรธ หลงแล้ว ก็ไม่มีศัตรู มีแต่มิตร เมื่อมีแต่มิตรก็ไม่มีภัย คือไม่ต้องหวาดเสียวสะดุ้งกลัวอะไรทั้งหมด เพราะไม่มีใครเป็นศัตรู และจะทำจะพูดอะไร ก็ใช้ความรู้หรือใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำ คือ**ทำแต่สิ่งที่เป็นบุญ** เป็นคุณเป็นประโยชน์ **เว้นการที่เป็นบาป** เป็นโทษ ไม่เป็นประโยชน์เสีย บัณฑิตนั้นก็ตั้งตัวให้มีความสุขในโลกได้ ส่วนบัณฑิตพ้นโลก เพราะเบื่อต่อความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ทำจิตให้หลุดพ้นจากความรัก ความขุ่นเคือง ความไม่รู้เท่าสองบัณฑิตนี้ต่างกัน คือ *บัณฑิตในโลก* ต้องระวัง**โลภะ** *บัณฑิตพ้นโลก*ต้องระวัง**ราคะ** เพราะความเกิด แก่ เจ็บตายจะมีก็เพราะราคะเป็นเหตุ *บัณฑิตพ้นโลก* จึงต้องกำจัดราคะ ให้คลี่คลายให้น้อยไปหมดไปจนถึงไม่มีเหลือ จึงจะพ้นจากเกิด แก่ เจ็บตายได้ รักอะไรก็ไม่สำคัญเท่ารักตัวเองคือ **รักอัตภาพร่างกาย** ยินดีในความเกิด ความมีชีวิตร่างกายนี้ นั่นเป็นความติดอยู่ในอัตภาพหรือในภพ ชื่อว่าติดอยู่ในทุกข์ เมื่อติดอยู่ในทุกข์รักทุกข์ก็พ้นทุกข์ไม่ได้ เมื่อปรารถนาจะพ้นทุกข์ ก็ต้องคลี่คลายความรักทุกข์ให้หมดไป

คือเบื่อหน่ายทุกข์ เมื่อ *เบื่อหน่ายทุกข์ ก็พ้นทุกข์ได้* ใจความก็ง่าย ๆ ถึง**การปฏิบัติก็ไม่ยาก ถ้าพยายามปฏิบัติจริง ๆ** ตามวิสัยของบัณฑิต

รวมความว่าบัณฑิตนั้น มีการพิจารณาเป็นทางปฏิบัติ คือพิจารณาคุณโทษของทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นส่วนที่เป็นโทษ ถือเอาแต่ส่วนที่เป็นคุณ เมื่อบัณฑิตมีการเว้น และการถือเอาด้วยปัญญาเช่นนี้แล้ว บัณฑิตนั้น ก็มีความประพฤติปฏิบัติบริสุทธิ์ การทำ การพูด การคิด ของบัณฑิตนั้น ก็ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนก่อทุกข์แก่ตนแก่ผู้อื่น เป็นเหตุทำสังสารวัฏให้สั้นเข้า คือทำความเวียนว่ายตายเกิดให้น้อยลงให้สั้นเข้า บัณฑิตจึงเป็นผู้ทำทุกข์ให้หมดสิ้นไป ตรงกันข้ามกับพาลที่ทำตนให้ติดอยู่ในห้วงทุกข์ห้วงเวร ห้วงภัย เพราะมีโลภ โกรธ หลง เป็นมูล

เพราะเหตุนั้น สาธุชนผู้ปรารถนาความเป็นบัณฑิต เมื่อรู้ลักษณะของบัณฑิตว่า เป็นผู้มีความเกษม คือ สิ้นเหตุแห่งภัย เป็นผู้ไม่มีไพรีคือไม่มีศัตรู เป็นผู้ไม่มีภัย คือความหวาดกลัว ก็พึงปฏิบัติตาม *ทางของบัณฑิต* คือมีความ*สำรวมระวังจิตใจ ใช้ปัญญาพิจารณาก่อนแล้วจึงทำ จึงพูด ไม่ทำ ไม่พูดโดยล้ำการพิจารณา* เพื่อรู้สิ่งทั้งปวงตามที่

เป็นจริง ทำใจให้วิมุติหลุดพ้นจากบ่วงมาร ตามวิสัยของบัณฑิต

น โส สพฺเพสุ ฐาเนสุ ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต
อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา

บุรุษนั้นย่อมเป็นบัณฑิตในที่ทุกสถานก็หาไม่ **แม้สตรีผู้มีปัญญาเห็นแจ้งในเหตุการณ์นั้น ๆ ก็เป็นบัณฑิตได้**

ปัญญาอบรมสมาธิ

นิพนธ์ของ

พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน

วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี

= คำนำ =

เนื่องด้วย นาวาอากาศเอก (พิเศษ) นพ. สังขวิจิตร ผู้เป็นศิษย์ ได้ขออนุญาตพิมพ์ "ปัญญาอบรมสมาธิ" เพื่อเป็นการบำเพ็ญกุศล ในงานฌาปนกิจ ศพนางทองดำ สังขวิจิตร ผู้มารดา (เจ้าภาพ) ซึ่งได้อุปการะตลอดมาแต่เยาว์วัย อาตมามีความยินดีและอนุโมทนาด้วยเป็นอย่างยิ่ง จึงได้เขียนคำนำให้พิมพ์ร่วมด้วย เกี่ยวกับหนังสือเล่มนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงข้อความบางแห่งเป็นบางตอน ในการพิมพ์ครั้งนี้ ส่วนเนื้อความคงไว้ตามเดิม เพื่อความสะดวกอันจะมีจากการเรียงข้อความไปตามลำดับ เพราะที่พิมพ์คราวที่แล้วกลับได้วางคำว่า "ปัญญาอบรมสมาธิ" ไว้ข้างหน้า และอธิบายความไปตามนั้น แล้วค่อยย้อนกลับมาอธิบาย สมาธิทั้งสามชั้น ขณิกสมาธิ อุปจาระสมาธิ และอัปปนาสมาธิ ทีหลัง แต่การพิมพ์คราวนี้ได้แก้ใหม่ โดยยกข้อความนั้นลงมาไว้ในลำดับของ สมาธิทั้งสามนี้ เพื่อให้ข้อความเกี่ยวเนื่องกัน หวังว่าท่านผู้เคยอ่านหนังสือเล่มนี้มาแล้ว คงไม่หลงงง และให้อภัยตามเคย.

ขออุทิศกุศลที่เกิดจากหนังสือ ซึ่งท่านเจ้าภาพได้อุตส่าห์จัดพิมพ์ขึ้นนี้ จงเป็นดังแก้วสารพัดนึก ดวงมหาศาลมงคล ให้ท่านทองดำ ผู้ล่วงลับไป และคณะญาติผู้บำเพ็ญฉลอง มงคลนี้ แดนแห่งความสมหวัง ตามใจหวังเถิด

พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

คำนำเมื่อพิมพ์ครั้งแรก

วันรักษาอุโบสถสามัคคี ประจำปี ของวัดพระศรีมหาธาตุ จะได้เวียนมาบรรจบในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ นี้ ทุก ๆ ปีมา ทางวัดได้เคยพิมพ์ข้อวัตรปฏิบัติ และบทความเกี่ยวแก่การรักษาอุโบสถแจกเป็นธรรมบรรณาการ แต่ท่านที่มาร่วมรักษาอุโบสถสามัคคี ให้มีประสิทธิภาพในการที่จะฝึกอบรมจิตของตน ให้เข้าถึงความสงบสมกับคำว่า "อุโบสถ" ข้าพเจ้าจึงได้ขอร้องท่านมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ผู้ได้รับการฝึกฝนอบรมในทางสมาธิภาวนาและเคยติดตามท่าน พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ มานาน ให้เรียบเรียง **แนวทางปฏิบัติ** ในการที่จะ*ทำสมาธิภาวนาให้เข้าใจง่าย ๆ เป็นขั้น ๆ ไป เพื่อให้ผู้หัดทำสมาธิใหม่ ๆ จะได้รู้จักและเข้าใจว่าจิตของตนอยู่ในระดับไหน จะได้มีความอุตสาหะวิริยภาพฝึกจิตของตนให้สูงขึ้นไปเป็นลำดับ* สำหรับพิมพ์แจกแก่ท่านผู้สนใจในธรรมปฏิบัติ ท่านมหาบัวยินดีร่วมมือรับเรียบเรียงให้สมดังเจตนา โดยให้ชื่อเรื่องว่า "ปัญญาอบรมสมาธิ" จึงขอขอบคุณไว้ในที่นี้

นายแพทย์เจริญ วัฒนสุชาติ แห่งโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา ธนบุรี ได้มีศรัทธาปสาทะ ช่วยพิมพ์ติด

จากต้นฉบับให้จนเป็นที่เรียบร้อย ทั้งเป็นผู้มีกุศลเจตนาอันแรงกล้าในการที่จะเผยแผ่ธรรมะร่วมกัน ตลอดทั้งคุณชวน ศรสงคราม แห่ง "*ชวนพิมพ์*" ก็ได้ร่วมกันเป็นเจ้าภาพพิมพ์เป็นเล่มให้สำเร็จสมความปรารถนา จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม จึงขออนุโมทนาไว้ในที่นี้ด้วย

หนังสือ "ปัญญาอบรมสมาธิ" นี้ จะเป็นแนวทางให้แก่ท่านผู้สนใจ **ในการจะฝึกอบรมจิตของตนให้สงบเยือกเย็น เพื่อเห็นอัตถ์ เห็นธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า** ผู้ที่เห็นธรรมก็คือผู้ที่เห็นพระพุทธเจ้า ผู้ที่เห็นพระพุทธเจ้าก็คือผู้ที่เห็นธรรม สมกับคำดำรัสที่พระพุทธองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า "โย โข อานนฺท เป็นอาทิ ความว่า ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา, ผู้ใดแลเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม" ดังนี้

ขอให้ทุก ๆ ท่าน ที่มีส่วนร่วมในการเผยแผ่ธรรมะตลอดจนท่านผู้ใดที่ได้รับแจกหนังสือ**ปัญญาอบรมสมาธิ**นี้ไป *จงเป็นผู้นิรทุกข์ นิรโศก นิรโรค นิรภัย จิตใจผ่องใส เห็นอัตถ์ เห็นธรรม ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยกันทุก ๆ ท่าน เทอญ.*

พระศรีวิศาลคุณ

วัดพระศรีมหาธาตุ พระนคร

อารัมภกถา

ก่อนที่จะคิดแต่งหนังสือ "ปัญญาอบรมสมาธิ" เล่มนี้ขึ้น เพราะอาศัยความเมตตาจากท่านเจ้าคุณศรีวิศาลคุณ (ท่านมหาสำรอง) วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน พระนคร ซึ่งพระคุณท่านองค์นี้เป็นผู้มีอัธยาศัยกว้างขวาง และเผื่อแผ่โดยทางเมตตา แก่พุทธบริษัทและประชาชนทั่วไป ประจำนิสัยของท่าน ทั้งเป็นผู้สนิทสนมและเคยมีอุปการคุณแก่ข้าพเจ้ามาแล้วด้วย ได้ขอโดยความเป็นกันเอง ให้ข้าพเจ้าแต่งหนังสือเกี่ยวกับสมาธิภาวนา แต่อย่างไรก็ดี ขอเรียนให้ท่านผู้อ่านทราบ ข้าพเจ้าผู้แต่งเป็น *พระบ้านนอก อยู่แต่ในป่า* ไม่ค่อยมีโอกาสเข้าสมาคมในสังคมที่ท่านเจริญแล้ว การแต่งหนังสือ และอรรถธรรม พร้อมทั้งสำนวนโวหารที่นำมาลงในหนังสือ จึงเป็นไปตาม**วิสัยป่า**โดยมาก หากว่าไม่สบเจตนารมณ์ของท่านผู้อ่านโดยประการใด ก็ขอได้ให้อภัยด้วย จะขอขอบพระคุณอย่างสูง เนื่องจากผืนคำของท่านผู้เจตนาดีขอร้องไม่ได้ ข้าพเจ้าก็เต็มใจช่วยแต่งตามกำลัง

ความสามารถ เพื่อสนองความต้องการของท่าน โดยให้นามหนังสือว่า "ปัญญาอบรมสมาธิ" ที่ให้นามเช่นนี้เนื่องจากคำอธิบายธรรมบางตอน มีขัดแย้งกันกับความคิดเห็นคนอื่นอยู่บ้างตอนที่ว่า ปัญญาอบรมสมาธิ ซึ่งหลักเดิมของท่านว่าสมาธิอบรมปัญญา จึงได้นามอย่างนั้น หวังว่าท่านผู้อ่านและผู้ทรงไว้ซึ่งศาสนาของพระพุทธเจ้า ที่หวังความเจริญรุ่งเรืองในตนเองและส่วนรวม คงจะได้พิจารณาใน **เหตุผลที่ขัดแย้ง** ต่อหลักเดิมของท่านเท่าที่เหตุผลจะอำนวย เพราะที่กล่าวเช่นนั้นไม่มีความเห็นและเจตนาจะคัดค้านหลักเดิม ที่วางไว้โดยถูกต้องแต่ประการใด *เป็นแต่ขอแทรกความเห็นส่วนปลีกย่อย ที่ตนได้ปฏิบัติและปรากฏมาตามวิสัยของความ***อยู่บ้าง** ให้ท่านผู้มุ่งเหตุผลและหลักความจริงด้วยกัน จะได้พิจารณาและหาทางแก้ไขตน โดยอุบายต่างๆ เท่าที่จะเป็นไปได้ในขอบเขตของหลักธรรมเป็นรั้วกั้น

อนึ่ง หนังสือเล่มนี้ เป็นสำนวนโวหารของผู้แต่งเอง ไม่ได้รับคำแนะนำจากท่านผู้ขอร้องแต่ประการใด หากว่าข้าพเจ้าแต่งขึ้นด้วยเจตนา จะเทิดทูนสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และช่วยสงเคราะห์พุทธบริษัททั้งหลาย**ในทางจิตภาวนา** แต่เพราะความไม่รอบคอบอันอาจเกิดมีได้ และจะ

กลายเป็นความเสียหายต่อส่วนรวมแล้ว ข้าพเจ้าขอยอมรับผิดและความเสียหายทั้งนี้อย่างภาคภูมิใจแต่ผู้เดียว *แต่ถ้าจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน และผู้ปฏิบัติอยู่บ้างแล้ว ประโยชน์ทั้งนี้ขอจงเป็นคุณสมบัติอันไพศาล ของทุกท่านยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด*

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ท่านเจ้าคุณศรีวิศาลคุณ ในความที่ท่านมีอัธยาศัยใฝ่ใจในทางธรรม ปฏิบัติและมีน้ำใจอันกว้างขวาง เต็มไปด้วยความเมตตาแก่ประชาชนทั่วไป มา ณ ที่นี้ด้วย อีกประการหนึ่ง หากหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้บ้าง และมีท่านผู้จะศรัทธาพิมพ์เผยแพร่ในกาลต่อไป จะเป็นการพิมพ์ในงานอะไรก็ตาม ข้าพเจ้ายินดีให้จัดพิมพ์ได้ทุกเมื่อ โดยไม่ต้องขออนุญาตอีกแต่อย่างใด ส่วนจะพิมพ์จำหน่ายเพื่อเป็นสินค้าขอ "สงวนลิขสิทธิ์"

พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน

ปัญญาอบรมสมาธิ

ศีล

ศีล *เป็นรั้วกั้นความคะนองทางกายวาจา* มีใจเป็นผู้รับผิดชอบในงานและผลของงานที่กายวาจาทำขึ้น คนที่ไม่มีศีลเป็นเครื่องรักษาความคะนอง เป็นผู้อันสังคมผู้ดีรังเกียจ ไม่เป็นที่ไว้วางใจของสังคมทั่วไป แม้จะเป็นสังคมในวงราชการหรือสังคมใดๆก็ตาม ถ้ามีคนทุศีลไม่มียางอายทางความประพฤติ แฝงอยู่ในสังคมและวงงานนั้น ๆ แม้แต่คนเดียวหรือสองคน แน่ทีเดียวที่สังคมและวงงานนั้น ๆ จะตั้งอยู่เป็นปึกแผ่นแน่นหนาไม่ได้นาน จะต้องถูกทำลายหรือบั่นทอนจากคนประเภทนั้น โดยทางใดก็ได้ ตามแต่เขาจะมีโอกาสทำได้ ในเวลาที่สังคมเผลอตัว เช่นเดียวกับอยู่ใกล้อสรพิษตัวร้ายกาจ คอยแต่จะขบกัดในเวลาพลั้งเผลอฉะนั้น

ศีล *จึงเป็นธรรมค้ำครองโลก* ให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากความระแวงสงสัย อันเกิดแต่ความไม่ไว้ใจกันในทางที่จะให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย นับแต่ส่วนเล็กน้อยไปถึงส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ใคร ๆ ไม่พึงปรารถนา ศีล

มีหลายประเภท นับแต่ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ถึงศีล ๒๒๗ ตามประเภทของบุคคลที่จะควรรักษาให้เหมาะแก่เพศและวัยของตน *เฉพาะศีล ๕ เป็นศีลที่จำเป็นที่สุดสำหรับฆราวาสผู้เกี่ยวข้องกับสังคมหลายชั้นที่ควรมีศีลเป็นเครื่องรับรองความบริสุทธิ์ของตน* และรับรองความบริสุทธิ์ของกันและกันต่อส่วนรวมที่เกี่ยวแก่ผลได้เสีย อันอาจเกิดมีได้ในวงงานและสังคมทั่วไป คนมีศีล ๕ ประจำตนเพียงคนเดียวหรือสองคนเข้าทำงานในวงงานทั่วไป จะเป็นงานบริษัทห้างร้านหรืองานรัฐบาล ซึ่งเป็นงานแผ่นดินก็ตาม จะเห็นได้ว่า**คนมีศีล๕** เพียงคนเดียวหรือสองคนนั้น **จะได้รับความนิยมชมชอบความไว้วางใจในกิจการต่างๆ** มีทางการเงินเป็นต้น จากชุมนุมชนในวงงานนั้น ๆ เป็นอย่างดียิ่ง ตลอดเวลาที่เขายังอยู่หรือแม้เขาจะไปอยู่หนใด ก็ต้องได้รับความนิยมนับถือในที่ทั่วไป เพราะ *คนมีศีลก็แสดงว่า ต้องมีธรรมประจำใจด้วย* เช่นเดียวกับรสของอาหารกับตัวของอาหารจะแยกจากกันไม่ได้ ในขณะเดียวกัน *คนมีธรรมก็แสดงว่าเป็นผู้มีศีลด้วย* ขณะใดที่เขา ล่วงเกินศีล ข้อใด ข้อหนึ่ง ขณะนั้นแสดงว่าเขาไม่มีธรรม *เพราะธรรมอยู่กับใจ ศีลอยู่กับกายวาจา* แล้วแต่กายวาจาจะเคลื่อนไหวไปทางถูกหรือผิด ต้อง

ส่อถึงเรื่องของใจผู้เป็นหัวหน้ารับผิดชอบด้วย ถ้าใจมีธรรมประจำ กายวาจาจะต้องสะอาด ปราศจากโทษในขณะทำและพูด ฉะนั้น ผู้มีกายวาจาสะอาด จึงเป็นเครื่องประกาศให้คนอื่นเขาทราบว่า เป็นคนมีธรรมในใจ *คนมีศีลธรรมประจำกาย วาจา ใจ จึงเป็นคนมีเสน่ห์เครื่องดึงดูดใจประชาชนทั่วโลก* ให้หันมาสนใจและนิยมรักชอบทุกยุคทุกสมัยไม่มีวันจืดจาง แม้ผู้ไม่สามารถกระทำกายวาจาใจให้เป็นอย่างเขาได้ ก็ยังรู้จักนิยมเลื่อมใสในคนผู้มีกายวาจาใจอันเป็นศีลธรรม เช่นเดียวกับพวกเราเคารพและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และสาวกทั้งหลายฉะนั้น จึงชี้ให้เห็นได้ว่า **ศีลธรรม คือความดีงาม เป็นสิ่งที่โลกต้องการอยู่ทุกเวลาไม่เป็นของล้าสมัย** ทั้งมีคุณค่าเท่าทันกับโลกเสมอไป

จะมีอยู่บ้าง ก็เนื่องจากศีลธรรมได้ถูกแปรสภาพจากธรรมชาติเดิม ออกมาสู่ระเบียบลัทธิประเพณี ซึ่งแยกออกไปตามความนิยมของชาติ ชั้น วรรณะ จึงเป็นเหตุให้ศีลธรรมกลายเป็นของชาติ ชั้น วรรณะ ไปตามความนิยมของลัทธินั้น ๆ อันเป็นเหตุให้โลกติชมตลอดมา นอกจากที่ว่านี้ *ศีลธรรมย่อมเป็นคุณธรรมที่นำยุคนำสมัยไปสู่ความ*

เจริญได้ทุกโอกาส ถ้าโลกยังสนใจที่จะนำเอาศีลธรรมไปเป็นเส้นบรรทัดดัดกายวาจาใจของตนให้เป็นไปตามอยู่

จะเห็นได้ง่าย ๆ ก็คือ กาลใดที่โลกเกิดความยุ่งเหยิงไม่สงบ กาลนั้นพึงทราบว่า โลกเริ่มขาดความสมบูรณ์ทางศีลธรรม ถ้าไม่รีบปรับปรุงให้ตรงกับทางศีลธรรมแล้วไม่นานฤทธิ์ของโลกล้วน ๆ จะระเบิดอย่างเต็มที่ แม้ตัวโลกเองผู้ทรงฤทธิ์ก็ต้องแตกทลายลงทันที ทนอยู่ไม่ได้

เฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวหนึ่ง ๆ ถ้า**ขาดศีลธรรม**อันเป็นหลักของความประพฤติแล้ว แม้คู่สามีภรรยาก็ไว้ใจกันไม่ได้ คอยแต่จะเกิดความระแวงแคลงใจว่า คู่ครองของตนจะไปคบชู้กับชายอื่น หญิงอื่น อันเป็นเหตุบ่อนทำลายความมั่นคง ของครอบครัวและทรัพย์สิน เพียงเท่านี้ความปวดร้าวภายในใจเริ่มพักตัวขึ้นมาแล้ว ไม่เป็นอันกินอันนอน แม้การงานอันเป็นหลักอาชีพประจำครอบครัว ตลอดลูกเล็กเด็กแดง **ก็จะเริ่มแตกแหลกลาญไปตาม ๆ กัน** กับขณะที่ครอบครัวนั้น ๆ เริ่มทำลายศีลธรรมของตน ยิ่งได้แตกจากศีลธรรมโดยความประพฤติอย่างที่กล่าวแล้ว แน่ทีเดียวที่สิ่งที่มั่นคงทั้งหลายจะกลายเป็น**กองเพลิง**ไปตามๆ กัน เช่นเดียว

กับหม้อน้ำที่เต็มไปด้วยน้ำ ได้ถูกสิ่งกระทบให้แตกลง น้ำทั้งหมดที่บรรจุอยู่ในหม้อ จะต้องแตกกระจายไปทันทีฉะนั้น

ดังนั้น เมื่อโลกยังต้องการความเจริญอยู่ตราบใด ศีลธรรม จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับโลกอยู่ตราบนั้น ใครจะคัดค้านหลักความจริง คือ ศีลธรรม อันเป็นสิ่งที่มีอยู่ประจำโลกมาแต่กาลไหน ๆ ไม่ได้ คำว่า ศีลธรรม ในหลักธรรมชาตินั้น ไม่ต้องไปขอรับมาจากพระ หรือจากใครตามวัดหรือตามสถานที่ต่าง ๆ แล้วจึงจะเกิดเป็นศีลธรรมขึ้นมา *แม้เพียงแต่ผู้รักความถูกความดีงามประจำนิสัยแล้ว ประ-พฤติแต่สิ่งถูกและดีงามแก่ตนและคนอื่น เว้นการประพฤติสิ่งที่เป็นข้าศึก ต่อความถูกความดีงามของตนเพียงเท่านั้นก็พอจะทราบได้แล้วว่า ผู้นั้นมีศีลธรรมขึ้นในใจแล้ว*

อนึ่ง เหตุที่จะเกิดศีลธรรมขึ้นในใจและความประพฤติเกิดขึ้นจากหลักธรรมชาติที่กล่าวแล้วอย่างหนึ่ง เกิดจากการคบค้าสมาคมกับนักปราชญ์ มีสมณะชีพราหมณ์เป็นต้น ได้ศึกษาไต่ถามจากท่านแล้วสมาทานนำมาปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งเพียงเท่านี้ก็พอจะยังศีลธรรมให้เกิดขึ้นในตน และกลายเป็นคนมีศีลธรรมได้ พอแก่การทรงตัวและครอบครัวตลอด

สังคมที่ตนเกี่ยวข้อง ให้เป็นไปได้โดยปราศจากความระแวงสงสัยในสิ่งที่ไม่น่าไว้ใจในครอบครัวและส่วนรวม ฆราวาสปฏิบัติตนได้เพียงศีล ๕ ก็สามารถทำความอุ่นใจให้แก่ตนและครอบครัวโดยประจักษ์ใจ ตลอดเวลาที่ตนมีความประพฤติอยู่ในกรอบของศีลธรรม

ส่วนศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ นั้น แยกจากศีล ๕ ขึ้นไปสู่ความละเอียด ตามอัธยาศัยของผู้ใคร่ประพฤติตนในศีลธรรมขั้นสูงขึ้นไป ทั้งด้านปฏิบัติรักษาและความเอาใจใส่ ย่อมมีกฎเกณฑ์ หรือวิธีการต่างจากศีล ๕ ขึ้นไปเป็นชั้น ๆ เมื่อสรุปความแล้ว *ศีลทุกประเภทเป็นคุณสมบัติเพื่อรักษาความคะนอง ทางความประพฤติของกาย และวาจาเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขสบายใจ* สำหรับท่านผู้ปฏิบัติถูกและเป็นสิ่งจำเป็นแก่ผู้เกี่ยวข้อง ที่ต้องการจะทำตนให้เป็นคนดีทุกรายไป **แต่สำหรับผู้เลวทรามย่อมไม่เห็นว่าเป็นของจำเป็น** *เพราะไม่ต้องการอยากเป็นคนดีเหมือนโลกเขา แต่คอยทำลายความสุขของผู้อื่น ก่อความเดือดร้อนแก่โลกทุกเวลาที่ได้ช่องและโอกาส* ศีลธรรมบางส่วน แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานเขายังพอมีได้ อย่าว่าแต่มนุษย์จะเป็นเจ้าของ ๆ ศีลธรรมโดยถ่ายเดียวเลย เราพอจะสังเกตได้ว่าสัตว์ดิรัจฉาน

เขายังมีรัศมีแห่งธรรมแทรกอยู่ในใจ และความประพฤติของเขาบ้าง เช่นแม้แต่สัตว์เลี้ยงในบ้านเรา

ผู้ที่มีศีลธรรมเป็นภาคพื้นประจำนิสัย และในความประพฤติตลอดเวลา นอกจากจะเป็นผู้ให้ความอบอุ่นเป็นที่ไว้วางใจ และให้ความนิยมแก่ประชาชนตลอดกาลแล้ว ยังเป็นผู้มีความอบอุ่นในตนเอง ทั้งวันนี้ วันหน้า ชาตินี้ และชาติหน้าอีกด้วย *ศีลธรรมจึงเป็นคุณสมบัติอันจำเป็นของโลกตลอดกาล*

สมาธิ

ธรรมกรรมฐานทุกบท เป็นรั้วกั้นความคะนองของใจ ใจที่ไม่มีกรรมฐานประจำและควบคุม จึงเกิดความคะนองได้ทุกวัย ทั้งเด็ก เล็ก หนุ่มสาว เฒ่าแก่ชรา คนจน คนมี คนฉลาด คนโง่ คนมีฐานะ สูง ต่ำ ปานกลาง คนตาบอด หูหนวก ตาดี หูดี ง่อยเปลี้ยเสียขา พิกล พิการ และอื่น ๆ ไม่มีประมาณ ทางศาสนธรรม เรียกว่า **ผู้ยังตกอยู่ในวัยความคะนองทางใจ หมดความสง่าราศีทางใจ**

หาความสุขไม่ได้ อาภัพความสุขทางใจ ตายแล้วขาดทุนทั้งขึ้นทั้งล่อง เช่นเดียวกับต้นไม้ จะมีกิ่งก้านดอกผลดกหนาหรือไม่ ไม่เป็นประมาณ รากแก้วเสียหรือโค่นลงแล้ว ย่อมเสียความเป็นสง่าราศีและผลประโยชน์ ฉะนั้น แต่ลำต้นหรือกิ่งก้านก็ยังอาจจะมาทำประโยชน์อย่างอื่นได้บ้าง ไม่เหมือนมนุษย์ตาย

โทษแห่งความคะนองของใจ ที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องรักษา จึงหาจุดความสุขไม่พบตลอดกาล แม้ความสุขจะเกิดเพราะความคะนองของใจเป็นผู้แสวงหามาได้ ก็เป็นความสุขชนิดเป็นบทบาทที่จะเพิ่มความคะนองของใจ ให้มีความกล้าแข็ง ไปในทางที่ ไม่ถูกมากกว่าจะเป็นความสุขที่พึงพอใจ

ฉะนั้น *สมาธิ* คือ *ความสงบ*หรือ*ความตั้งมั่นของใจ* จึงเป็นข้าศึกต่อความคะนองของใจ ที่ไม่อยากรับ "ยา" คือ กรรมฐาน ผู้ต้องการปราบปรามความคะนองของใจ ซึ่งเคยเป็นข้าศึกต่อสัตว์มาหลายกัปป์นับไม่ถ้วน จึงจำเป็นต้องฝืนใจรับ "ยา" คือ กรรมฐาน การรับยาหมายถึง*การอบรมใจของตนด้วยธรรม* ไม่ปล่อยตามลำพังของใจ ซึ่งชอบความคะนองเป็นนิจตลอดเวลา คือน้อมธรรมเข้า

มากำกับใจ ธรรมกำกับใจเรียกว่า กรรมฐาน มี ๔๐ ห้อง ตามจริตนิสัยของบรรดาสัตว์ไม่เหมือนกัน มี กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุววัตถาน ๑ และอรูป ๔ จะขอยกมาพอประมาณ **ที่ใช้กันโดยมาก** *และให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติเป็นที่พึงพอใจ* คือ **อาการของกาย๓๒** มี เกสา(ผม) โลมา(ขน) นขา (เล็บ) ทนฺตา (ฟัน) ตโจ(หนัง) นี่ท่านเรียกว่ากรรมฐาน ๕ หรือ **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ** ฯลฯ หรือ **อานาปาณสติ** (ระลึกลมหายใจเข้าออก) บทใดก็ได้ตามแต่*จริตชอบ* เพราะนิสัยไม่เหมือนกัน จะให้กรรมฐานอย่างเดียวกัน ย่อมเป็นการขัดต่อจริตไม่ได้ผลเท่าที่ควร เมื่อชอบบทใด ก็ตกลงใจ **นำบทนั้นมาบริกรรม** เช่นจะบริกรรมเกสา ก็นึกว่า เกสา ซ้ำ ๆอยู่ *ภายในใจ ไม่ออกเสียง* เป็นคำพูดให้ได้ยินออกมาภายนอก (แต่ลำพังนึกเอาชนะใจไม่ได้จะบริกรรมทำนองสวดมนต์ เพื่อให้เสียงผูกใจไว้จะได้สงบก็ได้ทำจนกว่าใจจะสงบได้ด้วยคำบริกรรมจึงหยุด) พร้อมทั้งใจให้ทำความรู้สึกไว้กับผมบนศีรษะ จะบริกรรมบทใด ก็*ให้ทำความรู้อยู่กับกรรมฐานบทนั้น* เช่นเดียวกับบริกรรมบทเกสาซึ่งทำความรู้อยู่ในผมบนศีรษะ ฉะนั้น

ส่วนการบริกรรมบท พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ บท ใด ๆ ให้ทำความรู้ไว้ **จำเพาะใจ** ไม่เหมือนบทอื่น ๆ คือ ให้คำบริกรรมว่า พุทฺโธ เป็นต้น *สัมพันธ์กันอยู่กับใจ* ไปตลอด จนกว่าจะปรากฏ พุทฺโธ ในคำบริกรรมกับ ผู้รู้ คือใจ *เป็นอันเดียวกัน* แม้ผู้จะบริกรรมบท ธมฺโม สงฺโฆ ตามจริต ก็พึงบริกรรมให้สัมพันธ์กันกับใจ จนกว่าจะ ปรากฏ ธมฺโม หรือ สงฺโฆ **เป็นอันเดียวกันกับใจ** ทำนอง เดียวกับบท พุทฺโธ เถิด ฯ

อานาปาณสติภาวนา ถือลมหายใจเข้าหายใจออก เป็นอารมณ์ของใจ มีความรู้และสติอยู่กับลมหายใจเข้า ออก *เบื้องต้นการตั้งลม* ควรตั้งที่ **ปลายจมูก** หรือ **เพดาน** เพราะเป็นที่กระทบลมหายใจ พอถือเอาเป็นเครื่องหมายได้ เมื่อทำจนชำนาญและลมละเอียดเข้าไปเท่าไร จะค่อยรู้หรือ เข้าใจความสัมผัสของลมเข้าไปโดยลำดับ จนปรากฏลมอยู่ ที่**ท่ามกลางอกหรือลิ้นปี่**แห่งเดียว ที่นี้จึงกำหนดลม ณ ที่นั้น ไม่ต้องกังวลออกมากำหนดหรือตามรู้ลม ที่ปลายจมูกหรือ เพดานอีกต่อไป การกำหนดลมจะตามด้วย พุทฺโธ เป็น คำบริกรรมกำกับลมหายใจเข้า-ออกด้วยก็ได้ เพื่อเป็นการ พยุงผู้รู้ให้เด่น **จะได้ปรากฏลมชัดขึ้นกับใจ** เมื่อชำนาญ

ในลมแล้ว ต่อไปทุกครั้งที่กำหนด จงกำหนดลงที่ลมหายใจท่ามกลางอกหรือลิ้นปี่ โดยเฉพาะ ที่นี่สำคัญอยู่ที่*ตั้งสติจงตั้งสติกำกับใจ* ให้มีความรู้สึกในลมทุกขณะที่ลมเข้าและลมออก สั้นหรือยาว จนกว่า**จะรู้ชัด**ในลมหายใจว่า มีความละเอียดเข้าไปทุกที และจนปรากฏความละเอียดของลมกับใจ*เป็นอันเดียวกัน* ที่นี่ให้กำหนดลมอยู่จำเพาะใจ **ไม่ต้องกังวลในคำบริกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น** เพราะการกำหนดลมเข้าออกและสั้นยาวตลอดคำบริกรรมนั้น ๆ ก็เพื่อจะให้จิตถึงความละเอียด เมื่อถึงลมละเอียดที่สุด จิตจะปรากฏมีความ**สว่างไสว เยือกเย็น เป็นความสงบสุข**และ*รู้อยู่จำเพาะใจ ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ใด ๆ* แม้ที่สุดกองลมก็ลดละความเกี่ยวข้อง ในขณะนั้น*ไม่มีความกังวล* เพราะ**จิตวางภาระ** มีความรู้อยู่จำเพาะใจดวงเดียว คือ **ความเป็นหนึ่ง** (เอกัคคตารมณ์) นี่คือผลที่ได้รับจากการเจริญอานาปาณสติกรรมฐาน ในกรรมฐานบทอื่นพึงทราบว่า ผู้ภาวนาจะต้อง*ได้รับผลเช่นเดียวกัน*กับบทนี้

การบริกรรมภาวนา มีบทกรรมฐานนั้น ๆ เป็นเครื่องกำกับใจด้วยสติ จะระงับความคะนองของใจได้เป็นลำดับ จะปรากฏ*ความสงบสุขขึ้นที่ใจ* มีอารมณ์อันเดียว

คือรู้อยู่จำเพาะใจ ปราศจากความฟุ้งซ่านใด ๆ ไม่มีสิ่งมากวนใจให้เอนเอียง **เป็นความสุขจำเพาะใจ** ปราศจากความเสกสรรหรือปรุงแต่งใด ๆ ทั้งสิ้น เพียงเท่านี้ผู้ปฏิบัติจะเห็นเป็น*ความอัศจรรย์ในใจ* ที่ไม่เคยประสบมาแต่กาลไหน ๆ และ*เป็นความสุขที่ดูดดื่มยิ่งกว่าความสุขอื่นใดที่เคยผ่านมา*

อนึ่ง พึงทราบ ผู้บริกรรมบทกรรมฐานนั้น ๆ บางท่าน **อาจปรากฏอาการ แห่ง กรรมฐานที่ตนกำลังบริกรรมนั้นขึ้นที่ใจ ในขณะที่กำลังบริกรรมอยู่ก็ได้** เช่นปรากฏ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น *อาการใดอาการหนึ่งประจักษ์กับใจ* เหมือนมองเห็นด้วย *ตาเนื้อ* เมื่อปรากฏอย่างนี้ พึงกำหนดดูอาการที่ตนเห็นนั้น **ให้ชัดจนติดใจ**และกำหนดให้ตั้งอยู่อย่างนั้น**ได้นานและติดใจเท่าไรยิ่งดี** เมื่อติดใจแนบสนิทแล้ว จงทำความ*แยบคายในใจ* กำหนดส่วนที่เห็นนั้นโดย**เป็นของปฏิกูลโสโครก** ทั้งอาการส่วนใน และอาการส่วนนอกของกายโดยรอบ และ**แยก**ส่วนของกาย**ออกเป็นส่วน ๆ** หรือเป็นแผนก ๆ ตามอาการนั้น ๆ โดยเป็นกองผม ขน กองเนื้อ กองกระดูก ฯลฯ เสร็จแล้ว **กำหนดให้เน่าเปื่อย** ลงบ้าง กำหนด**ไฟเผาบ้าง** กำหนดให้

แร้ง, กา, หมากินบ้าง กำหนด**ให้แตกลงสู่ธาตุเดิมของเขา** คือ ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ บ้างเป็นต้น การทำอย่างนี้ เพื่อความชำนาญคล่องแคล่วของ**ใจในการเห็นกาย** *เพื่อความเห็นจริงในกายว่ามีอะไรอยู่ในนั้น* เพื่อความบรรเทาและตัดขาดเสียได้ซึ่งความ*หลงกาย* อันเป็นเหตุให้เกิด**ราคะตัณหา** คือความคะนองของใจ **ทำอย่างนี้ได้ชำนาญเท่าไรยิ่งดี** ใจจะ*สงบละเอียดเข้าทุกที* ข้อสำคัญ เมื่อปรากฏ*อาการของกาย*ขึ้น *อย่าปล่อยให้ผ่านไปโดยไม่สนใจ* และ**อย่ากลัวอาการของกายที่ปรากฏ** *จงกำหนดไว้เฉพาะหน้าทันที* กายนี้เมื่อผู้ภาวนาได้เห็นจน*ติดใจจริง ๆ* จะเกิดความ**เบื่อหน่ายสลดสังเวชตน** จนเกิดขนพองสยองเกล้าน้ำตาไหลลงทันที อนึ่ง ผู้ที่ปรากฏกายขึ้นเฉพาะหน้าในขณะภาวนา *ใจจะเป็นสมาธิได้อย่างรวดเร็ว,* และจะทำปัญญาให้แจ้งไปพร้อม ๆ กันกับความ**สงบ**ของใจที่ภาวนา**เห็นกาย**

ผู้ที่*ไม่เห็น*อาการของกาย จงทราบว่า การบริกรรมภาวนาทั้งนี้ ก็เป็นการภาวนาเพื่อจะยังจิตให้เข้าสู่ความสงบสุขเช่นเดียวกัน จึงไม่มีข้อระแวงสงสัยที่ตรงไหนว่า จิตจะไม่หยั่งลงสู่ความสงบ และเห็นภัยด้วยปัญญาในวาระต่อไป **จงทำความมั่นใจ**ในบทภาวนา และคำบริกรรมของตน

อย่าท้อถอย ผู้ดำเนินไปโดยวิธีใด พึงทราบว่า ดำเนินไปสู่จุดประสงค์เช่นเดียวกัน และจงทราบว่าบทธรรมทั้งหมดนี้เป็นบทธรรมที่จะ*นำใจไปสู่สันติสุข* คือ พระนิพพานฯ อันเป็นจุดสุดท้ายของการภาวนาทุกบทไป ฉะนั้น จงทำตามหน้าที่แห่งบทภาวนาของตน อย่าพะวักพะวนในกรรมฐานบทอื่นๆ จะเป็น*ความลังเลสงสัย* ตัดสินใจลงไปสู่ความจริงไม่ได้ จะเป็นอุปสรรคแก่ความจริงใจตลอดกาล **จงตั้งใจทำด้วยความมีสติจริงๆ** และอย่าเรียง ศีล สมาธิ ปัญญา ให้นอกไปจากใจ เพราะกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นอยู่ที่ใจ ใครไม่ได้เรียงรายเขา **เมื่อคิดไปทางผิดมันก็เกิดกิเลสขึ้นมาที่ใจดวงนั้น ไม่ได้กำหนดหรือนัดกันว่าใครจะมาก่อนมาหลัง** มันเป็นกิเลสมาทีเดียว กิเลสชนิดไหนมา มันก็ทำให้เราร้อนได้เช่นเดียวกัน เรื่องของกิเลสมันต้องเป็นกิเลสเรื่อยไปอย่างนี้ กิเลสตัวไหนจะมาก่อนมาหลังเป็นไม่เสียผล ทำให้เกิดความร้อนได้ทั้งนั้น **วิธีการแก้กิเลส** *ก็อย่าคอยให้ศีลไปก่อน สมาธิมาที่สอง ปัญญามาที่สาม* นี่เรียกว่า **สมาธิเรียงแบบ** *เป็นอดีตอนาคตเสมอไปหาความสงบสุขไม่ได้ตลอดกาล*

สมาธิ ว่าโดยชื่อและอาการแห่งความสงบ มี ๓ คือ ขณิกสมาธิ ตั้งมั่นหรือสงบชั่วคราวแล้วถอนขึ้นมา อุปจารสมาธิ ท่านว่ารวมเฉียด ๆ นานกว่าขณิกะแล้วถอนขึ้นมา, จากนี้ขอแทรกทรรศนะของ "ธรรมป่า" เข้าบ้างเล็กน้อย **อุปจารสมาธิ** เมื่อจิตสงบลงไปแล้วไม่อยู่กับที่ถอยออกมาเล็กน้อย แล้วตามรู้เรื่องต่าง ๆ ตามแต่จะมาสัมผัสใจ บางครั้งก็เป็นเรื่องเกิดจากตนเองปรากฏเป็นนิมิตขึ้นมา ดีบ้างชั่วบ้าง **แต่เบื้องต้นเป็นนิมิตเกิดกับตนมากกว่า** ถ้าไม่รอบคอบก็ทำให้เสียได้ เพราะนิมิตที่จะเกิดขึ้นจากสมาธิประเภทนี้ มีมากเอาประมาณไม่ได้ บางครั้งก็ปรากฏเป็น**รูปร่างของตัวเอง** นอนตายและเน่าพองอยู่ต่อหน้า, เป็นผีตายและเน่าพองอยู่ต่อหน้าบ้าง, มีแต่โครงกระดูกบ้าง, เป็นซากศพเขากำลังหามผ่านมาต่อหน้าบ้างเป็นต้น ที่ปรากฏลักษณะนี้**ผู้ฉลาด**ก็ถือเอาเป็นอุคคหนิมิตเพื่อเป็นปฏิภาคนิมิตได้ เพราะจะยังสมาธิให้แน่นหนา และ จะยังปัญญาให้คมกล้า ได้เป็นลำดับ สำหรับ**ผู้กล้าต่อเหตุผล**เพื่อจะยังประโยชน์ตนให้สำเร็จ ย่อมได้สติปัญญาจากนิมิตนั้น ๆ เสมอไป แต่ผู้ขี้ขลาดหวาดกลัว อาจจะทำใจให้เสียเพราะสมาธิประเภทนี้ก็มีจำนวนมาก **เพราะเรื่องที่น่ากลัวมีมาก** เช่น ปรากฏมีคน

รูปร่าง มีสีสรรวรรณน่ากลัว ทำท่าจะฆ่าฟันหรือจะกินเป็นอาหาร อย่างนี้เป็นต้น แต่ถ้าเป็นผู้**กล้าหาญ**ต่อเหตุการณ์แล้วก็ไม่มีความเสียหายอะไรเกิดขึ้น ยิ่งจะได้อุบายเพิ่มขึ้นจากนิมิตหรือสมาธิประเภทนี้เสียอีก สำหรับผู้มักกลัว *ปกติก็แส่หาเรื่องกลัวอยู่แล้ว* ยิ่งปรากฏนิมิตที่น่ากลัวเข้าอีกก็ยิ่งไปใหญ่ ดีไม่ดีอาจจะเป็นบ้าขึ้นในขณะนั้นก็ได้

ส่วนนิมิตนอกที่ผ่านมา จะรู้หรือไม่ว่าเป็นนิมิตนอกหรือนิมิตเกิดกับตัวนั้น ต้องผ่านนิมิตในซึ่งเกิดกับตัวไปจนชำนาญแล้ว จึงจะสามารถรู้ได้ นิมิตนอกนั้น**เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ** ของคนหรือสัตว์ เปรต ภูตผีเทวบุตร เทวดา อินทร์ พรหม ที่มาเกี่ยวข้องกับสมาธิในเวลานั้น เช่นเดียวกับเราสนทนากันกับแขกที่มาเยี่ยม เรื่องปรากฏขึ้น จะนานหรือไม่นั้นแล้วแต่เหตุการณ์จะยุติลงเมื่อใดบางครั้งเรื่องหนึ่งจบลงเรื่องอื่นแฝงเข้ามา ต่อกันไปอีกไม่จบสิ้นลงได้ง่าย ๆ เรียกว่า สั้นบ้างยาวบ้าง เมื่อจบลงแล้ว*จิตก็ถอนขึ้นมา* บางครั้งกินเวลาหลายชั่วโมง สมาธิประเภทนี้แม้รวมนานเท่าใดก็ตาม เมื่อถอนขึ้นมาแล้ว ก็**ไม่มีกำลังเพิ่มสมาธิให้แน่นหนา** และ**ไม่มีกำลังหนุนปัญญาได้ด้วย** *เหมือนคนนอนหลับแล้วฝันไป* ธาตุขันธ์ย่อม

ไม่มีกำลังเต็มที่ ส่วนสมาธิที่รวมลงแล้วอยู่กับที่ พอถอนขึ้นมาปรากฏเป็น*กำลังหนุนสมาธิให้แน่นหนาได้ดี* เช่นเดียวกับคนนอนหลับสนิทดีไม่ฝัน พอตื่นขึ้นมาธาตุขันธ์รู้สึกว่ามีกำลังดีฉะนั้น สมาธิประเภทนี้ถ้ายัง**ไม่ชำนาญ** และ**รอบคอบ**ด้วยปัญญา *ก็ทำให้เสียคนเช่นเป็นบ้าไปได้* โดยมากนักภาวนาที่เขาเล่าลือกันว่า "**ธรรมแตก**" นั้น เป็นเพราะสมาธิประเภทนี้ *แต่เมื่อรอบคอบดีแล้วก็เป็นประโยชน์เกี่ยวกับเหตุการณ์ได้ดี* ส่วนอุคคหนิมิตที่ปรากฏขึ้นจากจิต ตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นนั้น เป็นนิมิตที่ควรแก่การปฏิภาคในหลักภาวนา *ของผู้ต้องการอุบายแยบคายด้วยปัญญาโดยแท้* เพราะเป็นนิมิตที่เกี่ยวกับ **อริยสัจ** นิมิตอันหลังต้องน้อมเข้าหาจึงจะเป็นอริยสัจได้บ้าง แต่ทั้งนิมิตเกิดกับตนและนิมิตผ่านมาจากภายนอก *ถ้าเป็นคนขลาดก็อาจเสียได้เหมือนกัน สำคัญอยู่ที่***ปัญญา** *และ* **ความกล้าหาญต่อเหตุการณ์** ผู้มีปัญญาจึงไม่ประณามสมาธิประเภทนี้โดยถ่ายเดียว เช่น งูเป็นตัวอสรพิษ เขานำมาเลี้ยงไว้เพื่อถือเอาประโยชน์จากงูก็ยังได้ วิธีปฏิบัติในนิมิตทั้งสอง ซึ่งเกิดจากสมาธิประเภทนี้ นิมิตที่เกิดจากจิตที่เรียกว่า "นิมิตใน" จงทำปฏิภาคมีแบ่งแยกเป็นต้น ตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว นิมิตที่

ผ่านมาอันเกี่ยวแก่คนหรือสัตว์เป็นต้น ถ้าสมาธิยังไม่ชำนาญ จงงดไว้ก่อนอย่าด่วนสนใจ เมื่อสมาธิชำนาญแล้วจึงปล่อย **จิตออกรู้ตามเหตุการณ์ที่ปรากฏ** จะเป็นประโยชน์ที่เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตอนาคตไม่น้อยเลย ฯ สมาธิประเภทนี้เป็นสมาธิที่แปลกมาก **อย่าด่วนเพลิดเพลินและเสียใจ** ในสมาธิประเภทนี้โดยถ่ายเดียว จงทำใจให้กล้าหาญขณะที่นิมิตนานาประการเกิดขึ้นจากสมาธิประเภทนี้ เบื้องต้นให้น้อมลงสู่ไตรลักษณ์ ขณะที่นิมิตปรากฏขึ้นจะไม่ทำให้เสีย

แต่พึงทราบว่า สมาธิประเภทมีนิมิตนี้ไม่มีทุกรายไป รายที่ไม่มีก็คือเมื่อจิตสงบแล้วรวมอยู่กับที่ จะรวมนานเท่าไรก็ไม่ค่อยมีนิมิตมาปรากฏ หรือจะเรียกง่าย ๆ ก็คือ รายที่ปัญญาอบรมสมาธิ แม้สงบรวมลงแล้ว จะอยู่นานหรือไม่นานก็ตามก็ไม่มีนิมิต เพราะเกี่ยวกับปัญญาแฝงอยู่ในองค์สมาธินั้น ส่วนรายที่สมาธิอบรมปัญญามักจะปรากฏนิมิตแทบทุกรายไป *เพราะจิตประเภทนี้รวมลงอย่างเร็วที่สุด* เหมือนคนตกบ่อตกเหวไม่ค่อยได้ระวังตัว ลงรวดเดียวถึงที่พักของจิต แล้วก็ถอยออกมารู้เหตุการณ์ต่าง ๆ จึงปรากฏเป็นนิมิตขึ้นมาในขณะนั้น และก็เป็นนิสัยของจิตประเภทนี้แทบทุกรายไป แต่จะเป็นสมาธิประเภทใดก็ตาม *ปัญญาเป็น*

สิ่งสำคัญประจำสมาธิประเภทนั้น ๆ เมื่อถอนออกมาแล้ว จงไตร่ตรองธาตุขันธ์ด้วยปัญญา เพราะปัญญากับสมาธิเป็นธรรมคู่เคียงกัน จะแยกจากกันไม่ได้ ถ้าสมาธิไม่ก้าวหน้าต้องใช้ปัญญาหนุนหลัง ขอยุติเรื่องอุปจารสมาธิแต่เพียงนี้

อัปปนาสมาธิเป็นสมาธิที่ละเอียดและแน่นหนา มั่นคงทั้งรวมอยู่ได้นาน จะให้รวมอยู่หรือถอนขึ้นมาได้ตามต้องการ **สมาธิทุกประเภท พึงทราบว่าเป็นเครื่องหนุนปัญญาได้ตามกำลังของตน** คือ สมาธิอย่างหยาบ อย่างกลางและอย่างละเอียด ก็*หนุน ปัญญา* อย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดเป็นชั้น ๆ ไป แล้วแต่ผู้มีปัญญาจะนำออกใช้ แต่โดยมากจะเป็นสมาธิประเภทใดก็ตามปรากฏขึ้น **ผู้ภาวนามักจะติดเพราะเป็นความสงบสุข** ในขณะที่จิตรวมลงและพักอยู่ การที่จะเรียกว่าจิตติดสมาธิหรือติดความสงบได้นั้นไม่เป็นปัญหา ในขณะที่จิตพักรวมอยู่จะพักอยู่นานเท่าไรก็ได้ตามขั้นของสมาธิ ที่สำคัญก็คือ เมื่อจิตถอนขึ้นมาแล้วยังเป็น**อาลัยในความพักของจิต** ทั้งๆ ที่ตนมีความสงบพอที่จะใช้ปัญญาไตร่ตรอง และมีความสงบจนพอตัว ซึ่งควรจะ*ใช้ปัญญาได้อย่างเต็มที่แล้ว* แต่ยังพยายามที่จะอยู่ในความสงบไม่สนใจในปัญญาเลย อย่างนี้เรียกว่า *ติดสมาธิถอนตัวไม่ขึ้น*

ปัญญา

ทางที่ถูกและราบรื่นของผู้ปฏิบัติ ก็คือ เมื่อจิตได้รับความสงบพอเห็นหนทางแล้ว เริ่ม**ฝึกจิต**หัดให้*คิดค้นในอาการของกาย* จะเป็นอาการเดียวหรือมากอาการก็ตาม*ด้วยปัญญา* คลี่คลายดูกายของตนเริ่มตั้งแต่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้น้อย ไส้ใหญ่ อาหารใหม่ อาหารเก่า ฯลฯ ที่เรียกว่า *อาการ ๓๒ ของกาย* สิ่งเหล่านี้ตามปกติเต็มไปด้วยของปฏิกูลน่าเกลียดตลอดเวลา *ไม่มีอวัยวะส่วนใดจะเป็นของสวยงามตามความนิยม* ยังเป็นอยู่ก็ปฏิกูล ตายแล้วยิ่งเป็นมากขึ้น ไม่ว่าสัตว์ บุคคลหญิง-ชาย มีความเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น *โลกนี้เต็มไปด้วยของอย่างนี้* หาสิ่งที่แปลกกว่านี้ไม่มี ใครอยู่ในโลกนี้ต้องมีอย่างนี้ ต้องเป็นอย่างนี้ ต้องเห็นอย่างนี้ *ความเป็น* **อนิจจํ** *ไม่เที่ยงก็กายอันนี้* **ทุกขํ** *ความลำบากก็กายอันนี้* **อนตฺตา** *ปฏิเสธความประสงค์ของสัตว์ทั้งหลายก็กายอันนี้ สิ่งที่ไม่สมหวังทั้งหมดก็อยู่ที่กายอันนี้ ความหลงสัตว์หลงสังขารก็หลงกายอันนี้ ความถือสัตว์ถือสังขารก็ถือกายอันนี้ ความพลัดพรากจากสัตว์และสังขาร*

ก็พลัดพรากจากกายอันนี้ ความหลงรักหลงชังก็หลงกายอันนี้ ความไม่อยากตายก็ห่วงกายอันนี้ ตายแล้วร้องไห้หากันก็เพราะกายอันนี้ ความทุกข์ทรมาน แต่วันเกิดจนวันตายก็เพราะกายอันนี้ ทั้งสัตว์และบุคคลวิ่งว่อนไปมาหาอยู่หากิน ไม่มีวันไม่มีคืนก็เพราะเรื่องของกายอันเดียวนี้มหาเหตุมหาเรื่อง อันใหญ่โตในโลก ที่เป็นกงจักรผันมนุษย์และสัตว์ ไม่มีวันลืมตาเต็มดวงประหนึ่งไฟเผาอยู่ตลอดเวลา ก็คือเรื่องของกายเป็นเหตุ กิเลสท่วมหัวจนเอาตัวไม่รอดก็เพราะกายอันนี้ **สรุปความเรื่องในโลก คือเรื่องเพื่อกายอันเดียวนี้ทั้งนั้น**

เมื่อ**พิจารณากาย**พร้อมทั้ง**เรื่องของกาย** ให้แจ้งประจักษ์กับใจ **ด้วยปัญญา**อยู่อย่างนี้ ไม่มีเวลาหยุดยั้งกิเลสจะยกกองพลมาจากไหนใจจึงจะสงบลงไม่ได้ *ปัญญาอ่านประกาศความจริงให้ฟัง อยู่อย่างนี้ตลอดเวลา ใจจะฝืนความจริงจากปัญญาไปไหน* กิเลสก็เกิดจากใจ ปัญญาก็เกิดจากใจ เราก็คือ จะแก้กิเลสด้วย ปัญญาของเราจะไม่ได้อย่างไร เมื่อปัญญาเป็นไปในกายอยู่อย่างนี้ จะไม่เห็นแจ้งในกายอย่างไรเล่า? เมื่อเห็นกายแจ้งประจักษ์ใจด้วยปัญญาอย่างนี้ **ใจต้องเบื่อหน่าย**ในกายตนและกาย

คนอื่นสัตว์อื่น ต้อง**คลายความกำหนัดยินดี**ในกาย แล้วก็ถอนอุปาทาน**ความถือมั่นในกาย** โดยสมุจเฉทปหาน **พร้อมทั้งความรู้เท่า**กายทุกส่วน **ไม่หลงรักหลงชัง**ในกายใด ๆ อีกต่อไป

การที่จิตใช้กล้องคือ ปัญญา ท่องเที่ยวในเมือง "กายนคร" ย่อมเห็น "กายนคร" ของตน และ "กายนคร" ของคนและสัตว์ทั่วไปได้ชัด ตลอดจนทางสามแพร่ง คือ **ไตรลักษณ์** อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา และทางสี่แพร่ง คือ **ธาตุสี่** ดิน น้ำ ลม ไฟ ทั่วทั้งตรอกของทางสายต่าง ๆ คือ อาการของกายทุกส่วน พร้อมทั้งห้องน้ำ ครัวไฟ ส่วนข้างในของร่างกาย แห่งเมืองกายนคร จัดเป็นโลกวิทู ความเห็นแจ้งในกายนครทั่วทั้งไตรโลกธาตุ ก็ได้ด้วยยถาภูตญาณทัสสนะ ความเห็นตามเป็นจริงในกายทุกส่วน **หมดความสงสัยในเรื่องของกายที่เรียกว่ารูปธรรม**

ต่อไปนี้ จะอธิบายวิปัสสนาเกี่ยวกับ**นามธรรม** คือ **เวทนา สัญญา สังขาร** และ**วิญญาณ** นามธรรมทั้งสี่นเป็นส่วนหนึ่งของ**ขันธ์ห้า** แต่ละเอียดไปกว่ารูปขันธ์ คือ กาย *ไม่สามารถมองเห็นด้วยตา แต่รู้ได้ทางใจ* **เวทนา** คือ *สิ่งที่จะต้องเสวยทางใจ* สุขบ้าง ทุกข์บ้าง เฉย ๆ บ้าง **สัญญา**

คือความจำ เช่นจำชื่อ จำเสียง จำวัตถุสิ่งของ จำบาลีคาถา เป็นต้น **สังขารคือ** *ความคิด ความปรุง* เช่นคิดดี คิดชั่ว คิดกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว หรือปรุงอดีตอนาคต เป็นต้น และ **วิญญาณ** *ความรับรู้* คือ รับรู้ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสและธรรมารมณ์ ในขณะที่สิ่งเหล่านี้มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ **นามธรรมทั้งสี่**เป็นอาการของใจ ออกมาจากใจ รู้ได้ที่ใจ และเป็นมายาของใจด้วย ถ้าใจยังไม่รอบคอบ จึงจัดว่าเป็น**เครื่องปกปิดกำบังความจริง**ได้ด้วย การพิจารณานามธรรมทั้งสี่ ต้องพิจารณาด้วย**ปัญญา** โดยทาง**ไตรลักษณ์ล้วน ๆ** เพราะขันธ์เหล่านี้มีไตรลักษณ์ประจำตนทุกอาการที่เคลื่อนไหว *แต่การพิจารณาในขันธ์ทั้งสี่นี้* ตาม*แต่จริตชอบในขันธ์ใด ไตรลักษณ์ใด หรือทั่วไปในขันธ์และไตรลักษณ์นั้น ๆ จงพิจารณาตามจริตชอบในขันธ์และไตรลักษณ์นั้น ๆ* **เพราะขันธ์และไตรลักษณ์หนึ่ง ๆ เป็นธรรมเกี่ยวโยงถึงกัน จะพิจารณาเพียงขันธ์หรือไตรลักษณ์เดียว ก็เป็นเหตุจะให้ความเข้าใจหยั่งทราบไปในขันธ์และไตรลักษณ์อื่นๆได้โดยสมบูรณ์** เช่นเดียวกับพิจารณาไปพร้อมๆกัน เพราะขันธ์และไตรลักษณ์เหล่านี้ มีอริยสัจเป็นรั้วกั้นเขตแดนรับรอง

ไว้แล้ว เช่นเดียวกับการรับประทานอาหารลงในที่แห่งเดียว ย่อมซึมซาบไปทั่วอวัยวะน้อยใหญ่ของร่างกาย ซึ่งเป็นส่วนใหญ่รับรองไว้แล้วฉะนั้น เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจงตั้งสติและปัญญา **ให้เข้าใกล้ชิดต่อนามธรรมคือ ขันธ์สี่นี้** ทุกขณะที่ขันธ์นั้น ๆ เคลื่อนไหว คือปรากฏขึ้นตั้งอยู่และดับไปและ**ไม่เที่ยง***เป็นทุกข์* **เป็นอนัตตา**ประจำตน ไม่มีเวลาหยุดยั้งตามความจริงของเขาซึ่งแสดงหรือประกาศตนอยู่อย่างนี้ ไม่มีเวลาสงบแม้แต่ขณะเดียว ทั้งภายใน ทั้งภายนอก ทั่วทั้งโลกธาตุ ประกาศเป็นเสียงเดียวกันคือ **ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา** ปฏิเสธความหวังของสัตว์ พูดง่าย ๆ ก็คือธรรมทั้งนี้ไม่มีเจ้าของ ประกาศตนอยู่อย่างอิสรเสรีตลอดกาล **ใครหลงไปยึดเข้าก็พบแต่ความทุกข์**ด้วยความเหี่ยวแห้งใจตรอมใจ หนักเข้ากินอยู่หลับนอนไม่ได้น้ำตาไหล จนจะกลายเป็นแม่น้ำลำคลองไหลนองตลอดเวลา และตลอดอนันตกาลที่สัตว์ยังหลงข้องอยู่ชี้ให้เห็นง่าย ๆ **ขันธ์ทั้งห้า** *เป็นบ่อหลั่งน้ำตาของสัตว์ผู้ลุ่มหลงนั่นเอง* การพิจารณาให้รู้ด้วยปัญญาชอบในขันธ์และสภาวธรรมทั้งหลาย ก็เพื่อจะ**ประหยัด**น้ำตาและตัดภพชาติให้น้อยลง หรือ**ขาดกระเด็นออกจากใจ** เป็นผู้เจ้าทุกข์ ให้ได้รับความสุขอย่างสมบูรณ์นั่นเอง

สภาวธรรม มีขันธ์เป็นต้นนี้ **จะเป็นพิษสำหรับผู้ยังลุ่มหลง** *ส่วนผู้รู้เท่าขันธ์และสภาวธรรมทั้งปวงแล้ว สิ่งทั้งนี้ไม่สามารถจะทำพิษอะไรได้ และท่านยังถือเอาประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ได้เท่าที่ควร*เช่นเดียวกับขวากหนามที่มีอยู่ทั่วไป ใครไม่รู้ไปโดนเข้าก็เป็นอันตราย แต่ถ้ารู้ว่าเป็นหนามแล้วนำไปทำรั้วบ้านหรือกั้นสิ่งปลูกสร้าง ก็ได้รับประโยชน์จากเขาเท่าที่ควรฉะนั้น เพราะฉะนั้น**ผู้ปฏิบัติ** *จงทำความแยบคายในขันธ์และสภาวธรรมด้วยดี สิ่งทั้งนี้เกิดดับอยู่กับจิตทุกขณะ จงตามรู้ความเป็นไปของเขาด้วยปัญญาอย่างไร จะรอบคอบและรู้เท่าทัน จงถือเป็นภาระสำคัญประจำอิริยาบถอย่าได้ประมาทนอนใจ* ธรรมเทศนาที่แสดงขึ้นจากขันธ์และสภาวธรรมทั่วไปในระยะนี้ จะปรากฏทางสติปัญญาไม่มีเวลาจบสิ้น และเทศน์ไม่มีจำนนทางสำนวนโวหาร ประกาศเรื่องไตรลักษณ์ประจำตัวตลอดเวลา ทั้งกลางวันกลางคืนยืนเดินนั่งนอน *ทั้งเป็นระยะที่ปัญญาของเราควรแก่การพิจารณาแล้ว* เราจะได้ไตร่ตรองตามธรรมเทศนาของพระธรรม ก็ถึงกอย่างสุดซึ้งเช่นเดียวกัน **ขั้นนี้นักปฏิบัติจะรู้สึกว่าเพลิดเพลินเต็มที่** ในการค้นคิดตามความจริงของขันธ์และสภาวธรรมที่ประกาศความจริงประจำตน แทบจะไม่มีเวลาหลับนอน

เพราะอำนาจความเพียร ในหลัก ธรรมชาติ ไม่ขาดวรรค ขาดตอนโดยทางปัญญาสืบต่อในขันธ์ และสภาวธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมชาติเช่นเดียวกัน ก็จะพบความจริงจากขันธ์และสภาวธรรม ประจักษ์ใจขึ้นมาด้วยปัญญาว่า แม้ขันธ์ทั้งมวลและสภาวธรรมทั่วไป ตลอดไตรโลกธาตุ ก็เป็นธรรมชาติธรรมดาของเขาอย่างนั้น ไม่ปรากฏ สิ่งทั้งนี้เป็นกิเลสตัณหาตามโมหนิยมแต่อย่างใด อุปมาเป็นหลักเทียบเคียง เช่น ของกลางที่ถูกโจรลักไปก็พลอยเป็นเรื่องราวไปตามโจร แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ได้สืบสวนสอบสวนดูถ้วนถี่ จนได้พยานหลักฐานเป็นที่พอใจแล้ว ของกลางจับได้ก็ส่งคืนเจ้าของเดิมหรือเก็บไว้ในสถานที่ควรไม่มีโทษแต่อย่างใด เจ้าหน้าที่มิได้ติดใจในของกลาง ปัญหาเรื่องโทษก็ขึ้นอยู่กับโจร เจ้าหน้าที่จะต้องเกี่ยวข้องกับโจร และจับตัวไปสอบสวนตามกฎหมาย เมื่อได้ความตามพยานหลักฐานถูกต้องตามกฎหมายว่า เป็นความจริงแล้ว ก็ลงโทษผู้ต้องหาตามกฎหมาย และปล่อยตัวผู้ไม่มีความผิด และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องออกไปเป็นอิสรเสรีตามเดิมฉันใด *เรื่องอวิชชาจิตกับสภาวธรรมทั้งหลายก็ฉันนั้น* ขันธ์และสภาวธรรมทั่วทั้งไตรโลกธาตุไม่มีความผิดและเป็นกิเลสบาปกรรม แต่อย่างใด แต่พลอย

เป็นเรื่องไปด้วย *เพราะจิตผู้ผึ่งอยู่ใต้อำนาจของอวิชชา ไม่รู้ตัวว่าอวิชชา คือ ใคร อวิชชากับจิตจึงกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน เป็นจิตหลงไปทั้งดวง เที่ยวก่อเรื่องรัก เรื่องชัง* ฝังไว้ตามธาตุขันธ์ คือ ตามรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ตามตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และฝังรักฝังชังไว้ตาม รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตลอดไตรโลกธาตุ **เป็นสภาวะที่ถูกจับจองและรักชังยึดถือเป็นเหตุ ใจอวิชชาดวงนี้ จึงเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย หมุนเวียนไปได้ทุกกำเนิด** ไม่ว่าสูง ต่ำ ดี ชั่ว ในภพทั้งสามนี้ แม้จะแยกกำเนิดของสัตว์ที่ต่างกันในภพนั้น ๆ ไว้มากเท่าไร ใจดวงอวิชชานี้ สามารถจะไปถือเอากำเนิดในภพนั้น ๆ ได้ **ตามปัจจัย เครื่องหนุน ของจิตดวงนี้ มีกำลังมากน้อยดีชั่วเท่าไร ใจดวงนี้ต้องไปเกิดได้ตามโอกาสที่จะอำนวย** สภาวะทั้งหลายที่ใจดวงนี้มีความเกี่ยวข้อง จึงกลายเป็นเรื่องผิดจากความจริงของตนไปโดยลำดับ **เพราะอำนาจอวิชชาอันเดียวเท่านี้จึงก่อเหตุร้ายป้ายสีไปทั่วไตรโลกธาตุ** ให้แปรสภาพคือ ธาตุล้วน ๆ ของเดิมไป เป็นสัตว์เป็นบุคคลและเป็นความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามโมหะ (อวิชชา) นิยม *เมื่อทราบชัดด้วยปัญญาว่า ขันธ์ห้าและสภาวธรรมทั้งหลาย*

ไม่ใช่ตัวเรื่อง และตัวก่อเรื่อง เป็นแต่พลอยมีเรื่อง เพราะอวิชชาเป็นผู้เรืองอำนาจ บันดาลให้สภาวะทั้งหลาย เป็นไปตามอย่างนี้แล้ว **ปัญญาจึงตามค้นลงที่ต้นคือคือจิตดวงรู้ๆ** อันเป็นบ่อเกิดของเรื่องทั้งหลายอย่างไม่หยุดยั้งตลอดอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน โดยความไม่ไว้วางใจในความรู้อันนี้ เมื่อสติปัญญาที่ได้ฝึกซ้อมมาเป็นเวลานาน จนมีความสามารถเต็มที่ ได้แผ่วงล้อมและฟาดฟันเข้าไปตรงจุดใหญ่ คือ ผู้รู้ที่เต็มไปด้วยอวิชชาอย่างไม่รีรอต่อยุทธ์กับทางปัญญา เมื่อ**อวิชชาทนต่อดาบเพชร คือ สติปัญญาไม่ไหว ก็ทะลายลงจากจิต** ที่เป็นแท่นบัลลังก์อันประเสริฐของอวิชชามาแต่กาลไหน ๆ เมื่ออวิชชาถูกทำลายตายลงไปแล้วด้วยอำนาจ "มรรคญาณ" ซึ่งเป็นอาวุธทันสมัยเพียงขณะเดียวเท่านั้น **ความจริง ทั้งหลายที่ ได้ถูก อวิชชา กดขี่บังคับเอาไว้นานเป็นแสนกัปนับไม่ถ้วน ก็ได้ถูกเปิดเผยขึ้นมาเป็น "ของกลาง"** คือ เป็นความจริงล้วน ๆ ทั้งสิ้น ธรรมที่ไม่เคยรู้ ได้ปรากฏขึ้นมาในวารสุดท้ายว่า "ยถาภูตญาณทัสสนะ" เป็นความรู้เห็นตามเป็นจริงในสภาวธรรมทั้งหลาย อย่างเปิดเผยไม่มีอะไรปิดบังแม้แต่น้อย เมื่ออวิชชาเจ้าผู้ครองวัฏฏะตายไปแล้วด้วยอาวุธ คือ ปัญญาญาณ **พระนิพพานจะทนต่อความเปิดเผยของผู้ทำจริง รู้จริง เห็นจริงไม่ได้** แม้สภาวธรรม

ทั้งหลายนับแต่ขันธ์ห้าอายตนะภายใน ภายนอก ทั่วทั้งไตรโลกธาตุก็ได้เป็นธรรมเปิดเผยตามความจริงของตน จึงไม่ปรากฏว่าจะมีอะไรที่เป็นข้าศึกแก่ใจต่อไปอีก นอกจากจะปฏิบัติขันธ์ห้าพอให้ถึงกาลอันควรอยู่ควรไปของเขาเท่านั้น ก็ไม่เห็นมีอะไรเรื่องทั้งหมดก็มี**อวิชชา**คือ *ความรู้โกหกอันเดียวเท่านั้นเที่ยวรังแก และกีดขวางต่อสภาวะให้เปลี่ยนไปจากความจริงของตน* **อวิชชาดับอันเดียวเท่านั้น** *โลกคือสภาวะทั่วๆไป ก็กลายเป็นปกติธรรมดา ไม่มีใครจะไปตำหนิติชมให้เขาเป็นอย่างไรต่อไปอีกแล้ว* เช่นเดียวกับมหาโจรผู้ลือนามได้ถูกเจ้าหน้าที่ฆ่าตายแล้ว ชาวเมืองพากันอยู่สบายหายความระวังภัยจากโจรฉะนั้น ใจทรงยถาภูตญาณทัสสนะคือ**ความรู้เห็นตามเป็นจริงในสภาวธรรมทั้งหลายอย่างสมบูรณ์ และเป็นความรู้ที่สม่ำเสมอไม่ลำเอียงตลอดกาล** *นับแต่วันอวิชชาได้ขาดกระเด็นไปจากใจแล้ว ใจย่อมมีอิสรเสรี ในการนึกคิดไตร่ตรอง รู้เห็นในสภาวธรรมที่เกี่ยวกับใจได้อย่างสมบูรณ์ ตา หู จมูก ฯลฯ และรูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ ก็กลายเป็นอิสรเสรีในสภาพของเขาไปตามๆ กัน ไม่ถูกกดขี่บังคับและส่งเสริมใด ๆ จากใจ เช่นเคยเป็นมา ทั้งนี้เนื่องจากใจเป็นธรรมมีความเสมอภาค และให้ความเสมอภาคแก่สิ่งทั้งปวง จึงหมดศัตรูต่อกันเพียงเท่านี้*

ปัญญาอบรมสมาธิ

ความจริงการภาวนาเพื่อให้ใจสงบ ถ้าสงบด้วยวิธีปลอบโยนโดยทางบริกรรมไม่ได้ ต้องภาวนาด้วยวิธีปราบปรามขู่เข็ญคือค้นคิดหาเหตุผลในสิ่งที่จิตติดข้องด้วยปัญญา แล้วแต่ความแยบคายของปัญญา จะหาอุบายทรมานจิตดวงพยศ จนปรากฏใจยอมจำนนตามปัญญาว่าเป็นความจริงอย่างนั้นแล้ว ใจจะฟุ้งซ่านไปไหนไม่ได้ ต้องหยั่งเข้าสู่ทรมานอย่างหนัก จึงจะยอม จำนนต่อเจ้าของฉะนั้น ในเรื่องนี้ จะขอยกอุปมา มาเป็นหลักเทียบเคียง เช่น ต้นไม้บางประเภท ตั้งอยู่โดดเดี่ยวไม่มีสิ่งเกี่ยวข้อง ผู้ต้องการไม้ต้นนั้นก็ตัดด้วยมีดหรือขวาน เมื่อขาดแล้ว ไม้ต้นนั้นก็ล้มลงสู่จุดที่หมาย แล้วนำไปได้ตามต้องการ ไม่มีความยากเย็นอะไรนัก แต่ไม้อีกบางประเภทไม่ตั้งอยู่โดดเดี่ยว ยังเกี่ยวข้องอยู่กับกิ่งแขนงของต้นอื่น ๆ อีกมาก ยากที่จะตัดให้ลงสู่ที่หมายได้ ต้องใช้ปัญญาและสายตา ตรวจดูสิ่งที่เกี่ยวข้องของต้นไม้นั้นโดยถี่ถ้วนแล้ว จึงตัดต้นไม้นั้นให้ขาดพร้อมทั้งตัดสิ่งเกี่ยวข้องจนหมดสิ้นไป ไม้ย่อมตกหรือล้มลงสู่ที่หมาย และนำไปได้ตามความต้องการฉันใด จริตนิสัยของคนเราก็ฉันนั้น

คนบางประเภท ไม่ค่อยมีสิ่งแวดล้อมเป็นภาระกดถ่วงใจ เพียงใช้คำบริกรรมภาวนา **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ** เป็นต้น บทใดบทหนึ่งเข้าเท่านั้น ใจก็ได้รับความสงบเยือกเย็นเป็นสมาธิลงได้ กลายเป็นต้นทุนหนุนปัญญา ให้ก้าวหน้าต่อไปได้อย่างสบาย ที่เรียกว่า สมาธิอบรมปัญญา แต่คนบาง ประเภท **มีสิ่งแวดล้อม เป็นภาวะ กดถ่วงใจมาก** และ **เป็นนิสัยชอบคิดอะไรมากอย่างนี้** จะอบรมด้วยคำบริกรรมอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น ไม่สามารถที่จะยังจิตให้หยั่งลงสู่ความสงบเป็นสมาธิได้ ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองเหตุผลตัดต้นเหตุของความฟุ้งซ่านด้วยปัญญา เมื่อปัญญาได้หว่านล้อมในสิ่งที่จิตติดข้องนั้นไว้อย่างแน่นหนาแล้ว จิตจะมีความรู้เหนือปัญญาไปไม่ได้ และจะหยั่งลงสู่ความสงบเป็นสมาธิได้ ฉะนั้น **คนประเภทนี้จะต้องฝึกฝนจิตให้เป็นสมาธิได้ด้วยปัญญา** ที่เรียกว่า ปัญญาอบรมสมาธิ ตามชื่อที่ให้ไว้ที่หน้าปกของหนังสือนี้ เมื่อสมาธิเกิดมีขึ้นด้วยอำนาจปัญญา อันดับต่อไป สมาธิก็กลายเป็นต้นทุนหนุนปัญญาให้มีกำลังก้าวหน้า สุดท้ายก็ลงรอยเดียวกันกับหลักเดิมที่ว่า สมาธิอบรมปัญญา

ผู้ต้องการอบรมใจให้เป็นไปเพื่อความฉลาด รู้เท่าทันกลมายาของกิเลส อย่ายึดปริยัติจนเกิดกิเลศ แต่ก็อย่า

ปล่อยวางปริยัติจนเลยศาสดา ผิดพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าทั้งสองนัย คือ ในขณะที่ทำสมาธิภาวนา อย่าส่งใจไปยึดปริยัติจะกลายเป็นอดีตอนาคตไป ให้ตั้งจิตลงสู่ปัจจุบัน คือ เฉพาะหน้า มีธรรมที่ตนเกี่ยวข้องเป็นอารมณ์เท่านั้น เมื่อมีข้อข้องใจตัดสินใจลงไม่ได้ว่าถูกหรือผิด เวลาออกจากที่ภาวนาแล้ว จึงตรวจสอบกับปริยัติ แต่จะตรวจสอบทุกขณะไปก็ผิด เพราะจะกลายเป็นความรู้ในแบบไม่ใช่ความรู้เกิดจากภาวนาใช้ไม่ได้

สรุปความ ถ้าจิตสงบได้ด้วยอารมณ์สมถะ คือ คำบริกรรมด้านธรรมบทใดก็บริกรรมบทนั้น ถ้าจะสงบได้ด้วยปัญญาสกัดนั้นโดยอุบายต่าง ๆ ก็ต้องใช้ปัญญาเป็นพี่เลี้ยงเพื่อความสงบเสมอไป ผลรายได้จากการอบรมทั้งสองวิธีนี้คือความสงบและปัญญา อันจะมีรัศมีแฝงขึ้นจากความสงบนั้น ฯ

เป็นอันว่าจิตกับสภาวธรรมทั้งหลาย ในไตรโลกธาตุได้ประกาศสันติความสงบ ต่อกันลงในสัจจะ ความจริงด้วยกันอย่างสมบูรณ์ *ภาระของจิต*และ*เรื่องวิปัสสนาของนามธรรมที่เกี่ยวกับจิต จึงขอยุติลงเพียงเท่านี้ฯ*

ฉะนั้น จึงขออภัยโทษเผดียงท่านนักปฏิบัติทั้งหลาย เพื่อกำจัดกิเลสด้วยธรรมของพระพุทธเจ้า จงเห็นธรรมในคัมภีร์ทุก ๆ คัมภีร์ชี้ตรงเข้ามาหากิเลสและธรรมในตัวของเรา อย่าเห็นว่ากิเลสและธรรมมีนอกไปจากตัวของเรา โดยไปซุ่มซ่อนอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ผู้ใดมีโอปนยิกธรรมประจำใจ ผู้นั้นจะเอาตัวรอดได้ เพราะศาสนธรรมสอนเพื่อผู้ฟังให้โอปนยิกะ คือ น้อมเข้ามาสู่ตัวทั้งนั้น และอย่าพึงเห็นว่าศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นอดีต อนาคต โดยไปอยู่กับคนที่ล่วงลับไปแล้ว และไปอยู่กับคนที่ยังไม่เกิด จงทราบว่าพระพุทธเจ้า ไม่ได้สอนคนตายแล้ว และไม่ได้สอนคนที่ยังไม่เกิด จงเห็นว่าพระองค์*สอนคนเป็น คือ ยังมีชีวิตอยู่เช่นพวกเราทั้งหลาย* สมกับพระพุทธศาสนาเป็นปัจจุบันทันสมัยตลอดกาล

ขอความสวัสดิมงคล จงมีแด่ท่านผู้อ่านท่านผู้ฟังทั้งหลายโดยทั่วหน้ากันเถิด ฯ

แนวความคิด

พระพุทธศาสนา

กับ

สังคมไทยในปัจจุบัน

โดย

สังขวิจิตร

ส่วนดี

ของบทความนี้

ขออุทิศให้

คุณแม่ทองคำ สังขวิจิตร

สู่สุคติ

ใน

สัมปรายภพ

แนวความคิด

พระพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน

บิดาของผู้เขียนบังเอิญมีอายุยืนนานตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ มาจนถึงปัจจุบัน ขณะนี้อายุเกือบจะ ๘๒ ปีแล้ว ท่านกล่าวว่าบ้านเมืองเรามีการเปลี่ยนแปลงตามแบบ ของตะวันตกมาตามลำดับ ดูเหมือนว่าการเปลี่ยนแปลงนี้จะเริ่มมีในรัชกาลที่ ๔ ด้วยซ้ำไป หากเราจะใช้ความสังเกตอีกสักนิดในระยะเวลา ๓๕ ปีที่ผ่านมานี้ อันอยู่ในช่วงชีวิตของท่านผู้อ่านและผู้เขียนจะเห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงในด้านวัตถุ ตึกราม บ้านเมือง ถนนหนทาง โรงงาน เขื่อนกั้นน้ำ พลังงาน โทรคมนาคม ที่สามารถเห็นได้ แม้ในด้านโครงสร้าง ในด้านสถาบัน ในด้านสัมพันธภาพ ตลอดจนศรัทธาความเชื่อต่าง ๆ ก็พลอยเปลี่ยนแปลงไปด้วย แม้ในบางประการแทบจะไม่รู้สึกแต่ก็พอสังเกตได้

ท่านที่เป็นนักวิชาการวิทยาศาสตร์ทางสังคมมักกล่าวว่า สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงจากระบบเก่า ๆ สู่ระบบใหม่ ๆ อาทิ ประชาชนค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงจากไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เข้ามามีสิทธิมีเสียงในกิจการบ้านเมืองมากขึ้นค่อย ๆ มีสิทธิเสรีภาพเสมอภาคขึ้นตามลำดับ แม้จะไม่รวดเร็วนักก็ตาม ในด้านเศรษฐกิจการทำมาหากินก็ค่อย ๆ เปลี่ยนวิธีการผลิต การแลกเปลี่ยน การบริโภค แม้จนการคลังและการเงิน และที่น่าตื่นเต้นก็คือ สังคมไทยค่อย ๆ เปลี่ยนวิถีชีวิตจากเกษตรกรรมแบบเก่าแก่ สู่สังคมอุตสาหกรรมแบบใหม่

ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากอิทธิของความเจริญทางเทคโนโลยี่ ตลอดจนศิลปและวิทยาการใหม่ ๆ อิทธิพลจากการติดต่อสื่อสารโทรคมนาคม และการขนส่งไปมาหาสู่กันสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น และที่สุดจากอิทธิการเพิ่มขึ้นของประชากร

เพื่อให้เข้าใจในสภาพของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยง่ายเข้า เราอาจยึดราชอาณาจักรและนครหลวงเป็นเกณฑ์จะเห็นได้ชัดขึ้น จะเห็นว่าในสมัย "น่านเจ้า" ราชอาณาจักรไทยอันเคยรุ่งโรจน์ในประวัติศาสตร์นั้น สังคม

ไทยมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกับจีนเป็นอันมาก มาในสมัยกรุงสุโขทัยคนไทยเรามีความเห็นอกเห็นใจ เพราะได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขในการ อพยพ ลงสู่ทาง ใต้บุกเบิก และฟันฝ่า ต่อสู้จนมีอิสรภาพความเป็นไท เราจึงปกครองกันแบบบิดากับบุตร ในลักษณะเป็นเครือญาติเดียวกัน พร้อมกันนั้นก็ได้รับวัฒนธรรม จากอินเดียใน รูปของ พระพุทธศาสนา ฝังในจิตใจและสายเลือดมาตราบเท่าทุกวันนี้

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ชาติไทยจำต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด จึงต้องสร้างบารมีความมั่นคงให้แก่ชาติด้วยการนำระบบเทวราชอันเป็นคติพราหมณ์ที่นำมา ภายหลังที่ไทยมีชัยชนะเหนือนครธมราชธานีขอมโดยเด็ดขาด โดยเป็นที่ทราบกันทั่วไปคือระบบ "ศักดินา" หรือลัทธิเจ้าขุนมูลนาย เพิ่งจะเลิกไปบางส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่ใช้ระบบนี้มา ๓๐๐ กว่าปี และเลิกโดยสิ้นเชิงในรัชกาลต่อมา

ไทยรับอารยธรรมจากตะวันตกมาบ้าง เมื่อต้นรัชกาลของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งได้ทำการปฏิรูปบ้านเมืองตามแบบของตะวันตก ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เป็นราชโอรสเมื่อ ๗๕ ปีมานี้เอง

(พ.ศ.๒๔๓๕) อันเป็นอารยธรรมและวัฒนธรรมบางประการจากทวีปยุโรป และบรรดาเด็กหนุ่มไทยที่ถูกส่งออกไปศึกษาเพื่อนำวิชาการแบบใหม่ทะยอยกันกลับเข้ามา ก็ค่อย ๆ นำแนวความคิดในเรื่องการปกครองแบบประชาธิปไตย ตามที่ตนได้รู้เห็นเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยครั้งสำคัญได้เกิดขึ้นเมื่อ ๓๕ ปีมานี้ (พ.ศ. ๒๔๗๕) และในรอบทศวรรษ (๑๐ ปี) นี้เอง สังคมไทย ก็ได้นำมาตรการใหม่ มาแก้ไขการล้มลุก คลุกคลานทางการเมือง ด้วยวิธีการวางแผนและดำเนินการพัฒนาทางการเศรษฐกิจและสังคม ปูพื้นฐานอันก่อให้เกิดบรรยากาศทางอุตสาหกรรมทำให้เกิดลักษณะ *"สังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง"* คือเป็นสังคมที่อยู่ระหว่างสังคมเกษตรกรรมแบบเก่ากับสังคมแบบอุตสาหกรรมอันเป็นสังคมสมัยใหม่ ทั้งนี้โดยที่บางส่วนของสังคมปัจจุบัน ได้เข้าไปสู่ สังคมอุตสาหกรรมบ้างแล้ว ดังสังคมบางส่วนในกรุงเทพ ฯ และบางส่วนในจังหวัดใหญ่ ๆที่ดำเนินการทางอุตสาหกรรมตามแบบตะวันตก แต่ก็มีส่วนใหญ่ยังอยู่ในวิถีทางของสังคมเกษตรกรรมแบบเก่า ๆ ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ

มีปราชญ์กล่าวถึงคุณลักษณะของคนไทย และชาติไทยไว้ว่า*เป็นชาติที่รู้จักผสมผสานเลือกแต่สิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ มีลักษณะนิสัยประนีประนอม ไม่หักหาญรุนแรง และมีความสามารถเอาตัวรอดออกมาจากความอับจน* ดังนั้น แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับนับด้วยร้อย ๆ ปี แม้จะมีคนไทยบางคนบางกลุ่ม จะต่อต้านต่อการเปลี่ยนแปลงบ้าง เพราะการเปลี่ยนแปลงนั้นขัดกับผลประโยชน์ตนอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ *แต่สังคมไทยก็หาได้กระทบกระเทือนถึงร้าวรานหรือแตกฉานประการใดไม่ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นอานิสงส์ของปรัชญาและคำสอนทางพุทธศาสนา ที่ได้ฝังในสายเลือดของคนไทย และได้ถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในระบบของความเป็นพี่น้อง และออมชอม ถึงอย่างไรเสียก็ฆ่ากันไม่ตายขายกันไม่ขาด*

แต่ในระยะของการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจ สังคม ตลอดไปจนถึงการเมือง การบริหาร เป็นการเปลี่ยนวิถีชีวิต ตลอดจนความสัมพันธ์ทั้งในสิทธิและหน้าที่ ของคนไทยทั้งชาติ ความศรัทธาและเชื่อมั่นของสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงต่อพระพุทธศาสนา น่าจะได้รับการกระทบ

กระเทือนมิใช่น้อย ทั้งไม่สู้จะรู้สึกตัวกันนัก เพราะของเก่าเรามักไม่สู้จะสนใจ ไม่เหลียวแลเพราะเห็นว่าสู้ของใหม่ไม่ได้ แต่ของใหม่ก็ไม่สามารถรับของเราไว้ได้หมด จึงมีลักษณะครึ่ง ๆ กลาง ๆ หากไม่พิจารณาค้นหาวิธีการเสริมสร้างศรัทธา และความเชื่อมั่นอย่างมีระเบียบและหลักเกณฑ์ที่เพียงพอแล้ว น่าจะเป็นภัยต่อสังคม และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในไทยอย่างไม่มีปัญหา

เนื่องจากสังคมไทยใช้ลัทธิเสรีนิยม คนไทยจึงมีสิทธิที่จะเลือกนิยมตราบเท่าที่ความนิยมนั้นไม่ผิดกฎหมาย **สังคมที่นิยมซ้าย** มักจะทำการโฆษณาชวนเชื่อให้เข้าใจว่าศาสนาเป็นเครื่องมือของนายทุนที่จะใช้ "มอม" ประชาชนผู้เป็นแรงงานในการผลิตให้มัวเมา หลงใหล หวาดกลัวในบาปบุญ นรก สวรรค์ ชาตินี้ ชาติหน้า ให้ประชาชนฝังใจเชื่อเสมือน "ยาเสพติด" จนกลายเป็นเครื่องมือของนายทุนไปชั่วชีวิต พวกฝ่ายซ้ายจึงพยายามวางแผนระยะยาวหาเหตุทำลายศาสนาเสียในวันใดก็วันหนึ่งในอนาคต

ส่วน **สังคมที่นิยมขวา** เมื่อได้มีการพัฒนาดังกล่าวสังคมเช่นนี้จะหันมายึดหลักเกณฑ์และเหตุผล ทั้งมีความ

ก้าวหน้าในการวิจัยค้นคว้า จึงมักมีความสงสัยคลางแคลงใจในคำสอนและพิธีกรรมตลอดจนปรัชญา และทฤษฎีของพระ-พุทธศาสนาที่ตนมิสู้จะรู้ดีนัก แม้จะรู้บ้างก็โดยผิวเผิน ทั้งนี้ก็เพราะบุคคลที่อยู่ในสังคมกำลังแปรเปลี่ยนเช่นนี้ ย่อมใช้เวลาส่วนใหญ่ในธุรกิจ และส่วนน้อย ในการพักผ่อนหย่อนใจ จึงห่างเหินต่อวัดวาอารามและการทำบุญสุนทาน ซึ่งตนมิสู้จะศรัทธาและเห็นประโยชน์เท่าใดนัก

บุคคลบางคนในสังคมที่กำลังแปรเปลี่ยน แม้บุคคลบางคนที่อยู่ในวงการศึกษาชั้นสูง อาทิ อาจารย์ ศาสตราจารย์ตลอดจนนิสิต นักศึกษา ไปจนเศรษฐกร อุตสาหกร นิติกรรัฐประศาสนกร นักการค้า นักการคลัง แม้นักธุรกิจจึงมักมีแนวโน้มที่จะ มองพระพุทธศาสนา ในแง่ที่ผิดจากข้อเท็จจริงเห็นไปว่าคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นอุปสรรคกีดกั้นความก้าวหน้าในการพัฒนาประเทศ กีดกั้นความก้าวหน้าในธุรกิจของบุคคล กีดกั้นในอุตสาหกรรม ตลอดไปจนถึงการผลิตในครัวเรือน เห็นว่าพระพุทธศาสนาไร้เหตุผล อีกทั้งเป็นไปไม่ได้ที่เฝ้าจูงใจประชาชนสู่พระนิพพาน โดยให้หลุดพ้นจากห้วงมหรรณพแห่งวัฏสงสาร มุ่งแต่ให้หาความสุขทางใจให้ตัดขาดจากกิเลศแห่งความโลภ ความโกรธ และความ

หลง ไม่ใยดีต่อการแสวงหาลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข จึงมักเห็นไปว่าคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเป็นอุปสรรคกีดกั้นต่อความเจริญก้าวหน้าดังกล่าว ทั้งจักก่อให้สังคมเกิดการท้อแท้ ไม่ต้องการปรับปรุงวิธีการผลิต ไม่ต้องการแข่งขันกับใคร ไม่สนใจต่อเรื่องราวอื่น ๆ คอยแต่จะเข้าวัดหรือไม่ก็นั่งหลับตาบริกรรมให้หมดไปวันหนึ่งๆ **สังคมที่กำลังแปรเปลี่ยนเช่นนี้นอกจากจะเข้าใจพระพุทธศาสนาในแง่ที่ผิดแล้ว ยังนำพระพุทธศาสนาไปใช้ในทางที่ผิดอีกด้วย** อาทิ นิมนต์พระราชาคณะผู้ใหญ่ไปทำพิธีเจิมและซัดน้ำพระพุทธมนต์เพื่อเปิดป้ายธุรกิจต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าจะเป็นเหตุหนึ่งที่ให้ทำมาค้าขึ้น บางครั้งถึงกับนิมนต์ไปเปิดสถานอาบอบนวด ซึ่งในสายตาคนไทยทั่ว ๆ ไปเห็นว่าเป็นสถานที่ใกล้ลามกอนาจารเต็มที่ ยิ่งไปกว่านั้นยังนิมนต์ไปเปิดป้ายสถานฆ่าและจำหน่ายเนื้อสัตว์ บางรายถูกทางการสั่งปิด ก็นิมนต์ พระสงฆ์ไป สวดมนต์ชยันโตบริกรรม มากมายเพื่อขอให้ทางการระงับคำสั่งนั้น **พิธีกรรมเหล่านี้เป็นความเชื่อที่นำไปปนกับไสยศาสตร์ ซึ่งมิได้อยู่ในวิถีและแนวทางของพระพุทธศาสนา ทั้งเป็นพิธีกรรมที่มีเหตุผลน้อยแต่ทางที่ก่อให้เสื่อมศรัทธานั้นมีอยู่มากมาย** *หากเป็น*

เช่นนี้อีกไม่ช้าสัก ๒ ชั่วอายุคน สัจธรรมจะหมดไป พระสงฆ์ไทยจะมีหน้าที่เพียงทำพิธีสาธยายมนต์ ประกอบดนตรีเพื่อส่งวิญญาณผู้ตายสู่สวรรค์ เพราะสังคมต้องการกันเช่นนั้น

แม้ผู้เขียนเคย บวชเรียน เป็นนวกะอยู่ วัดเบญจมบพิตร เมื่อ ๒๐ กว่าปี มาแล้ว โดยมีพระสังฆราชวัดนั้นเป็นองค์อุปัชฌาย์สั่งสอนธรรมด้วยพระองค์ท่านเอง *ก็ยังมืดแปดด้านว่าใคร ควรเป็น ผู้แก้ ในการ กะเทาะเปลือกพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสังคมไทยที่กำลังแปรเปลี่ยนอยู่นี้* หากท่านที่เคารพ ซึ่ง กำลังอ่าน อยู่นี้ จะจำได้ ในสมัย ที่ สังคม ไทย เริ่มเปลี่ยนแปลงสู่แบบตะวันตกใหม่ๆในครั้งกระโน้นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้เคยกะเทาะเปลือก โดยแพร่หลายให้เห็นแก่น เนื้อแท้ ของพระพุทธศาสนา ว่าสามารถ เข้า ได้กับทฤษฎีและแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์ ของตะวันตก ก่อให้พระพุทธศาสนาสถิตสถาพรเป็นสากลนิยม ได้รับการเคารพด้วยศรัทธาเลื่อมใสอย่างจริงใจมาจนถึงทุกวันนี้

พระพุทธศาสนาเป็น **"อกาลิโก"** *ทันสมัยอยู่เสมอ พระพุทธศาสนา เป็น วิทยาศาสตร์ ทาง สังคม ที่ครอบคลุมสาขาวิชาการไว้แทบทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็น รัฐศาสตร์*

เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ แม้จน แพทยศาสตร์ ไปจนถึงจิตวิทยา และสังคมวิทยาเป็นต้น มีปรัชญาเข้าได้ไม่ว่าจะเป็นระบบเสรีนิยม หรือสังคมนิยม พระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์ และระบบ ทั้งยังเชื้อเชิญให้พิสูจน์และให้เชื่อด้วยเหตุ ด้วยผล พระพุทธศาสนาสามารถปรับใช้ได้กับทุกระดับชั้นของสังคม ไม่ว่าคนยากจน คนชั้นกลาง หรือเศรษฐี ไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่ หรือ คนแก่ พระพุทธศาสนาสามารถปฏิบัติได้จริง และได้รับผลจริง พระพุทธศาสนาไม่มีการบังคับบีบปากให้ต้องเชื่อ **ทำไฉนจึงจะให้สังคมไทย เข้าใจ ในแก่นแท้ สัจธรรมของ พระพุทธศาสนาได้นำมาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต**

ผู้เขียนไม่ทราบว่าควรจะเป็นหน้าที่รับผิดชอบของพระภิกษุสงฆ์ แต่ละ องค์ที่ ควรปรับ ปรุงกระ ทู้ธรรม ในการแสดงพระธรรมเทศนาให้เหมาะกับสังคมที่กำลังแปรเปลี่ยนและควรจะมี กรรม วิธี อย่างไร บ้าง ที่จะปลดเปลื้องเดรัจฉานวิชาและอภินิหารย์กันออกไปจากพระธรรม กันบุคลาธิษฐานออกให้ เหลือแต่ ธรรมาธิษฐาน สำหรับ กลุ่มชน ที่ ต้องการ เหตุผลและหลักเกณฑ์ ผู้เขียนไม่ทราบว่าควรเป็นหน้าที่รับผิดชอบของอุปัชฌาย์ อาจารย์ หรือเจ้าอาวาส ตลอดจน

โรงเรียนพระปริยัติธรรม รวมทั้งบรรดาโรงเรียนนักธรรม ที่จะกำหนดหัวข้อกะทู้ธรรมขึ้นศึกษา โต้เถียงทำการสัมนาให้เหมาะกับสังคมที่แปรเปลี่ยน แล้วนำออกแสดงธรรมต่อสัปบุรุษสาธุชน ผู้เขียนไม่ทราบว่าควรเป็นหน้าที่ของคณาจารย์และพระภิกษุนักศึกษาในวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งปัจจุบันมีอยู่สองสำนักคือ วัดบวรนิเวศน์ และวัดมหาธาตุ ในการวิจัยค้นคว้าให้ได้แนวทางที่พระพุทธศาสนาจะสนับสนุนให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว รวมทั้งก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะแก่สังคมที่กำลังแปรเปลี่ยนอย่างไรบ้าง แม้ที่สุดผู้เขียนเองก็ไม่ทราบว่ามหาเถระสมาคมควรกำหนดนโยบายในปัญหาดังกล่าวอย่างใดหรือไม่ *หรือจะปล่อยให้การณ์ดำเนินไปเช่นทุกวันนี้ ผู้เขียนไม่ทราบและดูไม่ออกเอาจริง ๆ ในเมื่อหลักเกณฑ์และการปฏิบัติมักไปกันคนละทาง*

ผู้เขียนมีขีดความสามารถอยู่อย่างเดียว คือขอใช้เสียงที่มีอยู่ ๑ เสียงนี้ชี้และสนับสนุนให้พระพุทธศาสนาได้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจของชาวไทยในทฤษฎีและหลักเกณฑ์ที่ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่สังคมไทยที่กำลังแปรเปลี่ยนอยู่นี้ เพื่อให้สิ่งที่ประเสริฐสุดใน

พระพุทธศาสนา ได้เป็นพลังในการดำเนินชีวิตของคนไทย ในยามที่กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็วเช่นในปัจจุบัน เพราะเท่าที่ทราบสังคมที่มีความเจริญแล้วนั้น ประชาชนของเขาต้องกระทำอัตวินิบาตกรรมในเปอร์เซ็นต์ที่ค่อนข้างสูง เพราะเหตุที่ขาดหลักยึดมั่นทางด้านจิตใจที่แท้จริงอย่างเพียงพอ.

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารอากาศ

บางซื่อ พระนคร โทร. 46493

นาวาอากาศเอก อุดม อังสวานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

พ.ศ. ๒๕๑๐